

SWAPNIL'S
IAS

From Dream to Reality

सप्टेंबर, 2024

वृत्तांत

UPSC/MPSC

नागरी सेवा परीक्षांसाठी

www.swapnilsias.co.in

9209084708

1. राज्यव्यवस्था आणि शासन

1.1 एकाच वेळी निवडणुका: निवडणूक सुधारणांचा दिशेने एक पाऊल?

सप्टेंबर 2024 मध्ये केंद्रीय मंत्रिमंडळाने **माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद** यांच्या अध्यक्षतेखालील **उच्चस्तरीय समितीच्या** एकाच वेळी निवडणुकांबाबतच्या शिफारसींना मान्यता दिली आहे. या निर्णयामुळे भारतातील निवडणूक प्रक्रियेचा पाया पुन्हा एकदा सुधारण्याची संधी निर्माण झाली आहे. **एकाच वेळी निवडणुका (One Nation, One Election)** या प्रस्तावामुळे देशात लोकसभा आणि राज्य विधानसभांच्या निवडणुका एकाच वेळी घेण्याचा मानस आहे. अशा निवडणुका घेण्यामुळे राजकीय स्थिरता, खर्चाची बचत आणि प्रशासनात सातत्य साधले जाऊ शकते. मात्र, यासोबत अनेक आव्हानही येऊ शकतात, ज्याचा आढावा घ्यायला हवा.

एकाच वेळी निवडणुका: प्रस्तावाचा इतिहास

एकाच वेळी निवडणुका घेण्याचा प्रस्ताव हा काही नवा नाही. 1951-52 मध्ये भारताच्या पहिल्या सार्वत्रिक निवडणुका लोकसभा आणि सर्व राज्य विधानसभांसाठी एकाच वेळी झाल्या होत्या. ही पद्धत पुढील काही वर्षे टिकली, परंतु 1968-69 मध्ये काही विधानसभांच्या आणि लोकसभेच्या मुदतपूर्व विसर्जनामुळे हा चक्र खंडित झाला. त्यानंतर, भारतात टप्प्याटप्प्याने निवडणुका घेण्याची प्रथा पडली.

अशा टप्प्याटप्प्याच्या निवडणुकांमुळे सातत्याने निवडणुकांचा काळ सुरू असतो, ज्यामुळे प्रशासनाचे लक्ष विचलित होते, आर्थिक भार वाढतो आणि राजकीय अस्थिरता वाढते. हे लक्षात घेऊन, मोदी सरकारने 2014 पासून **"एक राष्ट्र, एक निवडणूक"** या संकल्पनेला प्रोत्साहन दिले. या प्रस्तावाच्या संभाव्यतेवर पुनर्विचार करण्यासाठी 2023 मध्ये माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखाली एक उच्चस्तरीय समिती स्थापन करण्यात आली. या समितीने महिन्यांच्या अभ्यासानंतर आपल्या शिफारसी केंद्रीय सरकारला सादर केल्या, ज्यांना सप्टेंबर 2024 मध्ये मान्यता मिळाली आहे.

समितीच्या शिफारसींमधील महत्त्वाचे मुद्दे

1. लोकसभा आणि राज्य विधानसभांच्या निवडणुका एकत्रित करणे

समितीने मुख्य शिफारस केली आहे की, देशातील लोकसभा आणि सर्व राज्य विधानसभांच्या निवडणुका एकाच वेळी घेण्यात याव्यात. यामुळे निवडणुकीत सातत्याने येणारे खंड कमी होतील आणि प्रशासनाचा सुसूत्रपणा राखला जाईल. हे दोन टप्प्यांमध्ये देखील करण्यात येऊ शकते – पहिल्या टप्प्यात लोकसभा आणि काही राज्य विधानसभांची निवडणूक, तर दुसऱ्या टप्प्यात उर्वरित राज्यांच्या निवडणुका.

2. संवैधानिक बदलांची गरज

एकाच वेळी निवडणुका घेण्यासाठी भारतीय संविधानातील **कलम 83, 85, 172, आणि 174** मध्ये बदल करण्याची गरज भासेल. या बदलांद्वारे राज्य विधानसभांच्या मुदतपूर्व विसर्जनाच्या परिस्थितीत उपाययोजना करता येतील आणि काही परिस्थितींमध्ये निश्चित मुदत ठरविणे शक्य होईल.

3. प्रगत तंत्रज्ञानाचा वापर

या शिफारशीच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी **इलेक्ट्रॉनिक व्होटिंग मशीन (EVM), वोटर व्हेरिफायबल पेपर ऑडिट ट्रेल (VVPAT)** आणि **ब्लॉकचेन आधारित मतदान प्रणाली** यांसारख्या अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यात यावा, ज्यामुळे निवडणुकीच्या प्रक्रियेत पारदर्शकता आणि सुरक्षा वाढेल. मोठ्या प्रमाणावर मतदान केंद्रे आणि सुरक्षा यंत्रणा यासाठी लागणाऱ्या संसाधनांचा योग्य वापर होईल.

4. राजकीय स्थिरतेसाठी कायदेशीर तरतुदी

निवडणुकीच्या वेळी प्रशासनाचे कार्य ठप्प होऊ नये यासाठी समितीने काही तांत्रिक आणि कायदेशीर उपाययोजनांची शिफारस केली आहे. सरकार कोसळल्यास वारंवार निवडणुका घेण्याची आवश्यकता नये म्हणून **निर्माणात्मक अविश्वास ठराव (Constructive Vote of No Confidence)** सारख्या प्रावधानांचा समावेश करण्यात आला आहे, ज्यामुळे फक्त दुसरे वैकल्पिक सरकार तयार झाले तरच अविश्वास ठराव यशस्वी ठरतो.

5. आर्थिक आणि संसाधन बचत

सध्या टप्प्याटप्प्याने होणाऱ्या निवडणुकांमुळे मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक आणि संसाधनांचा अपव्यय होतो. देशभर एकाच वेळी निवडणुका घेतल्यास या खर्चात मोठी बचत होईल. सततच्या निवडणुकीच्या काळामुळे विकासात्मक आणि प्रशासकीय कामांना विलंब होतो, आणि एकाच वेळी निवडणुका घेतल्यास या समस्या दूर होतील.

एकाच वेळी निवडणुकांचे फायदे

- **राजकीय स्थिरता:** वारंवार निवडणुकांमुळे सरकारांच्या कार्यक्षमता आणि निर्णय प्रक्रियेमध्ये अडथळे येतात. एकाच वेळी निवडणुका झाल्यास केंद्र आणि राज्य सरकारे आपल्या कार्यकाळात दीर्घकाळ काम करू शकतील.
- **निवडणुकीचा खर्च कमी होईल:** निवडणुकांचा खर्च हा केवळ सरकारसाठीच नव्हे तर राजकीय पक्षांसाठीही प्रचंड असतो. एकाच वेळी निवडणुका घेतल्यास हा खर्च कमी होईल आणि संसाधनांचा योग्य वापर होईल.
- **निरंतर विकास प्रक्रियेस मदत होईल:** वारंवार निवडणुकांमुळे विकास कार्यात अडथळे येतात. एका निवडणुकीनंतर स्थिर सरकार असेल तर विकास प्रक्रियेत सातत्य राखता येईल.

समस्यांचा आढावा

तथापि, एकाच वेळी निवडणुका घेण्याच्या प्रस्तावासोबत अनेक अडचणी येऊ शकतात:

- **संवैधानिक अडचणी:** एकाच वेळी निवडणुका घेण्यासाठी संविधानात मोठ्या प्रमाणावर दुरुस्त्या कराव्या लागतील. यासाठी संसद आणि राज्य विधानसभांमध्ये व्यापक सहमतीची आवश्यकता असेल.
- **राजकीय आणि सामाजिक वैविध्य:** भारतातील विविध राज्यांच्या सामाजिक आणि राजकीय परिस्थिती वेगवेगळ्या आहेत. या निवडणुका एकाच वेळी घेणे हे सर्व राज्यांना सारखे लागू होईल का, हा मोठा प्रश्न आहे.
- **राजकीय अस्थिरतेची शक्यता:** सरकार कोसळल्यास काय होईल? राज्य विधानसभांचा कार्यकाळ पूर्ण होण्याआधीच नवीन निवडणुका घेण्याची वेळ आल्यास, त्याचा किती मोठा परिणाम होईल यावर चर्चा आवश्यक आहे.

निष्कर्ष

माजी राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीच्या शिफारसींना मान्यता दिल्यामुळे एकाच वेळी निवडणुका घेण्याच्या दिशेने भारताने एक महत्त्वपूर्ण पाऊल उचलले आहे. हा प्रस्ताव भारताच्या निवडणूक प्रक्रियेतील काही त्रुटींना निराकरण देऊ शकतो, परंतु त्याचबरोबर अनेक अडचणीही निर्माण करू शकतो. एकत्रित निवडणुका घेण्याच्या या प्रस्तावाची यशस्वी अंमलबजावणी करण्यासाठी आवश्यक कायदेशीर दुरुस्त्या, तांत्रिक सुधारणा, आणि राज्य केंद्रामधील सहकार्य महत्त्वाचे ठरेल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

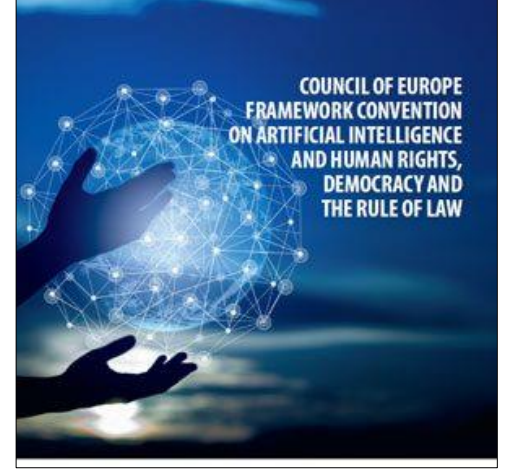
भारतीय राज्यव्यवस्था: एकाच वेळी निवडणुकांच्या प्रस्तावामुळे राज्यघटनेतील विविध कलमांचा आणि राज्य केंद्रातील संबंधांचा सखोल अभ्यास करणे गरजेचे ठरते. यामुळे UPSC च्या GS पेपर 2 आणि MPSC मधील राज्यशास्त्राशी संबंधित प्रश्नांमध्ये हा विषय अत्यंत महत्त्वाचा ठरेल.

आर्थिक प्रशासन: निवडणुकीच्या खर्चावर नियंत्रण, संसाधनांचा प्रभावी वापर, आणि सरकारचा आर्थिक भार याबाबत आर्थिक प्रशासनातील प्रश्नांची तयारी करताना या घटनेचा अभ्यास उपयुक्त ठरेल. UPSC च्या GS पेपर 3 आणि MPSC च्या आर्थिक विकासाशी संबंधित प्रश्नांमध्ये याची चर्चा अपेक्षित आहे.

राजकीय स्थिरता आणि शासन: सततच्या निवडणुकांमुळे निर्माण होणारे प्रशासकीय अडथळे, निर्णय प्रक्रियेत होणारा विलंब, आणि राजकीय अस्थिरता यांचा अभ्यास भारतीय प्रशासन आणि प्रशासकीय सुधारणा यांच्यासाठी आवश्यक आहे.

1.2 कौन्सिल ऑफ युरोप: कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI), मानवी हक्क, लोकशाही आणि कायद्याचे राज्य यावरील पहिला आंतरराष्ट्रीय करार

सप्टेंबर 2024 मध्ये, कौन्सिल ऑफ युरोप (Council of Europe) ने कृत्रिम बुद्धिमत्तेवरील (AI) जगातील पहिल्या कायदेशीर दृष्ट्या बंधनकारक आंतरराष्ट्रीय करार तयार केला आणि तो स्वाक्षरीसाठी खुला केला. हा **Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and The Rule of Law** या नावाने ओळखला जाणारा करार जगातील कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या वापरावर, मानवी हक्क, लोकशाही आणि कायद्याचे राज्य यांच्यावर परिणामकारक नियंत्रण ठेवण्याच्या उद्देशाने तयार करण्यात आला आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता हे जगभरातल्या देशांच्या विकासाचा एक महत्वाचा भाग बनले आहे, परंतु त्याचबरोबर, यातील संभाव्य धोके आणि आव्हाने लक्षात घेता, आंतरराष्ट्रीय नियमांची आवश्यकता होती. यामुळेच कौन्सिल ऑफ युरोपने या कराराची सुरुवात केली, ज्यामुळे AI च्या जबाबदार वापरावर आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कायदेशीर बंधन आणले जाईल.

कौन्सिल ऑफ युरोपच्या कराराचे उद्दिष्ट

फ्रेमवर्क कन्व्हेंशन चा प्रमुख उद्देश हा कृत्रिम बुद्धिमत्ता प्रणालींचा वापर करताना मानवी हक्कांचे संरक्षण करणे, लोकशाहीची मूल्ये जोपासणे, आणि कायद्याच्या अधीन राहून सर्व देशांना जबाबदारीने AI चा वापर करण्यास प्रोत्साहित करणे आहे. हा करार AI च्या वापरासाठी काही निश्चित नियम आणि मार्गदर्शक तत्वे प्रदान करतो, ज्यामुळे या तंत्रज्ञानाचा कोणत्याही प्रकारे गैरवापर होणार नाही याची खात्री केली जाते.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि मानवी हक्कांवर परिणाम

कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या वाढत्या वापरामुळे मानवी हक्कांची अडचण होऊ शकते. उदाहरणार्थ, AI आधारित मुल्यांकन प्रणाली, चेहरे ओळखणारी प्रणाली (facial recognition) आणि डेटा विश्लेषणाच्या तंत्रज्ञानाने खासगी माहितीची गुप्तता (privacy) आणि व्यक्तीस्वातंत्र्याचे उल्लंघन होऊ शकते. हा करार AI च्या वापरात मानवी हक्कांचे उल्लंघन होणार नाही याची खात्री करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्वे प्रदान करतो.

लोकशाही आणि AI

लोकशाही प्रणालींमध्ये मानवी हस्तक्षेप आणि नियंत्रण अत्यावश्यक आहेत. AI वर आधारित निर्णय प्रणालींच्या वापरामुळे सार्वजनिक प्रशासन, निवडणूक प्रक्रिया, आणि न्यायव्यवस्थेवर परिणाम होऊ शकतो. हा करार AI चा लोकशाही प्रक्रियेवर

होणारा संभाव्य प्रभाव कमी करण्यासाठी उपाययोजना सुचवतो. AI चे कामकाज पारदर्शक असावे, निर्णय घेण्यात मानवी हस्तक्षेप असावा, आणि AI आधारित निर्णयांची योग्यरीत्या चौकशी करता यावी, अशी तत्त्वे हा करार प्रस्थापित करतो.

कायद्याचे राज्य आणि AI

कायद्याचे राज्य हे लोकशाही व्यवस्थेचे महत्त्वाचे अंग आहे. AI च्या वापरामुळे कायद्याच्या अंमलबजावणीवर ताण पडू शकतो. उदाहरणार्थ, AI आधारित न्यायालयीन निर्णयांमुळे न्यायाधीशांच्या परिपूर्ण निर्णयक्षमता प्रभावित होऊ शकते, ज्यामुळे कायद्याच्या अधीन राहणे कठीण होईल. या कराराद्वारे असे सुनिश्चित केले जाते की, AI न्यायप्रक्रियेत वापरले जाणार असले तरी अंतिम निर्णयासाठी मानवी हस्तक्षेप आवश्यक आहे, ज्यामुळे न्यायप्रक्रियेत पारदर्शकता आणि वस्तुनिष्ठता राखली जाईल.

कराराचे महत्त्वपूर्ण मुद्दे

1. मानवी हक्कांचे संरक्षण:

AI च्या वापरामुळे मानवी हक्कांची सुरक्षा महत्वाची आहे. या कराराद्वारे AI प्रणालींचा वापर करताना व्यक्तीच्या खासगी हक्कांचे आणि स्वातंत्र्याचे रक्षण होईल, अशी ग्वाही दिली जाते.

2. AI चा जबाबदार वापर:

करारामध्ये AI प्रणालींच्या विकासात आणि वापरात मानवी हस्तक्षेपाची महत्त्वपूर्ण भूमिका ठेवली आहे. AI प्रणाली स्वयंचलित असू शकतात, परंतु त्यांचा वापर करताना मानवाची पूर्ण जबाबदारी असेल आणि अशा प्रणालींचा वापर योग्यतेने केला जाईल.

3. नियमांचे पालन:

सर्व सदस्य राष्ट्रांनी AI च्या वापरासंबंधित या करारातील मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे. तसेच, AI चा वापर करताना निर्णयांची पारदर्शकता आणि जबाबदारी ठेवल्याशिवाय AI चे परिणामशून्य निर्णय टाळता येणार नाहीत.

4. नवीन तंत्रज्ञानाचे नियमन:

तंत्रज्ञानाच्या वेगवान विकासामुळे नवीन AI प्रणालींचा वापर होईल. या करारामुळे त्यांचे आंतरराष्ट्रीय पातळीवर नियंत्रण ठेवले जाईल आणि सदस्य राष्ट्रांना त्यांच्यावर लक्ष ठेवता येईल.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेवर आंतरराष्ट्रीय सहकार्याचे महत्त्व

कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या नियमनासाठी जगातील सर्व राष्ट्रांनी एकत्र येण्याची गरज आहे. एकत्रित प्रयत्नांमुळे AI चा विकास नियंत्रित ठेवता येईल आणि जगभरातील मानवतेच्या कल्याणासाठी त्याचा जबाबदारीने वापर करता येईल. यासाठी कौन्सिल ऑफ युरोपने घेतलेली पुढाकार ही कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या जागतिक नियमनासाठी एक आदर्श ठरू शकते.

निष्कर्ष

कौन्सिल ऑफ युरोपच्या या ऐतिहासिक करारामुळे कृत्रिम बुद्धिमत्ता प्रणालींवर आंतरराष्ट्रीय पातळीवर प्रभावी नियंत्रण आणले जाईल. हा करार केवळ AI च्या जबाबदार वापराची हमी देत नाही, तर लोकशाही मूल्यांचे, मानवी हक्कांचे, आणि कायद्याच्या राज्याचे संरक्षण करण्यासाठी एक महत्वाचे पाऊल आहे. AI च्या सध्याच्या आणि भविष्यातील वापरासाठी या करारातील नियम आणि मार्गदर्शक तत्त्वे महत्वाची ठरतील. या कराराच्या अंमलबजावणीमुळे जगभरातील कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा उपयोग अधिक सुरक्षित, जबाबदार आणि पारदर्शक बनवण्याचे उद्दिष्ट साध्य होईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि तंत्रज्ञान:** हा करार आंतरराष्ट्रीय सहकार्यातील एक महत्वाचा टप्पा आहे, जो UPSC च्या GS पेपर 2 आणि 3 मध्ये विचारला जाऊ शकतो. तसेच MPSC च्या आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या पेपरमध्येही याचा सखोल अभ्यास आवश्यक आहे.
- **मानवी हक्क आणि संविधान:** या करारात मानवी हक्कांचे संरक्षण आणि तंत्रज्ञानाचा जबाबदार वापर हे महत्वाचे मुद्दे आहेत. त्यामुळे UPSC च्या GS पेपर 2 आणि MPSC च्या राज्यशास्त्राशी संबंधित प्रश्नांमध्ये हे विषय चर्चित जाऊ शकतात.
- **AI चे नियमन आणि प्रशासन:** प्रशासनातील तंत्रज्ञानाचा वापर आणि त्याचे परिणाम याबाबत प्रश्न विचारले जातात. त्यामुळे UPSC च्या GS पेपर 3 आणि MPSC च्या विज्ञान-तंत्रज्ञानातील प्रश्नांमध्ये या विषयावर आधारित प्रश्न येऊ शकतात.

1.3 केंद्रीय मंत्रिमंडळाने एकत्रित पेन्शन योजना (UPS) मंजूर केली: T.V. Somanathan समितीच्या शिफारसीवर आधारित एक महत्त्वपूर्ण पाऊल

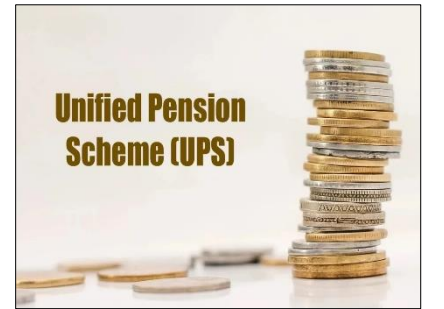
सप्टेंबर 2024 मध्ये केंद्रीय मंत्रिमंडळाने **एकत्रित पेन्शन योजना (Unified Pension Scheme - UPS)** मंजूर केली. ही योजना **T.V. Somanathan** समितीच्या 2023 च्या शिफारसीवर आधारित आहे. वाढत्या मागणीनुसार, जुन्या पेन्शन योजनेची (**Old Pension Scheme - OPS**) पुन्हा अंमलबजावणी करण्यासाठी आलेल्या सातत्यपूर्ण मागण्यांच्या पार्श्वभूमीवर ही योजना आणली गेली आहे. UPS चे उद्दिष्ट सार्वजनिक कर्मचाऱ्यांसाठी पेन्शन प्रणालीचे एकसंधीकरण आणि सुधारणा करणे आहे, ज्यामुळे जुन्या आणि नवीन पेन्शन योजनांमधील तफावत मिटवली जाईल.

जुनी पेन्शन योजना (OPS) व नवीन पेन्शन योजना (NPS)

जुनी पेन्शन योजना (OPS) अंतर्गत, सरकारी कर्मचाऱ्यांना निश्चित पेन्शन दिली जायची, ज्याची गणना त्यांच्या शेवटच्या वेतनावर आधारित असायची. यामुळे सार्वजनिक कर्मचाऱ्यांमध्ये निश्चित आर्थिक सुरक्षा होती. मात्र, 2004 साली नवीन पेन्शन योजना (NPS) लागू करण्यात आली, जी कॉन्ट्रिब्यूटरी स्वरूपाची होती, म्हणजे कर्मचाऱ्यांना त्यांची काही वेतन रक्कम निवृत्तीनंतरच्या पेन्शनसाठी भरावी लागायची. NPS अंतर्गत मिळणारी पेन्शन रक्कम शेवटच्या वेतनावर आधारित न राहता बाजाराच्या कामगिरीवर अवलंबून असते. यामुळे आर्थिक स्थैर्याच्या बाबतीत कर्मचाऱ्यांना काहीशी असुरक्षितता वाटू लागली.

पेन्शन योजनेवर वाढते असंतोष आणि T.V. Somanathan समितीची स्थापना

NPS लागू झाल्यापासून कर्मचाऱ्यांमध्ये असंतोष वाढू लागला. जुन्या पेन्शन योजनेच्या तुलनेत नवीन पेन्शन योजनेत मिळणाऱ्या फायदे कमी असल्याचे सांगितले जाऊ लागले. कर्मचारी संघटनांनी वारंवार जुन्या पेन्शन योजनेच्या पुनरागमनाची मागणी केली. याला प्रतिसाद म्हणून 2023 मध्ये सरकारने T.V. Somanathan समितीची स्थापना केली, ज्याचा उद्देश विविध पेन्शन योजनांचे आकलन करणे आणि नवीन सुधारित पेन्शन प्रणालीची शिफारस करणे हा होता.

T.V. Somanathan समितीच्या शिफारसी

T.V. Somanathan समितीने एकत्रित पेन्शन योजनेची शिफारस करताना काही महत्वाच्या मुद्द्यांवर भर दिला:

1. पेन्शनची एकसंधता:

जुनी पेन्शन योजना आणि नवीन पेन्शन योजना यांच्यातील तफावत कमी करून एकसंध पेन्शन योजना तयार करणे. यामुळे सर्व सरकारी कर्मचाऱ्यांसाठी समानता आणि आर्थिक सुरक्षा वाढेल.

2. निश्चित पेन्शनची हमी:

कर्मचाऱ्यांना निवृत्तीनंतर किमान निश्चित रक्कम मिळेल, ज्यामुळे त्यांच्या भविष्याच्या आर्थिक स्थैर्याबाबत त्यांना खात्री असेल.

3. नवीन योगदानाचे व्यवस्थापन:

नवीन प्रणालीत कर्मचाऱ्यांना त्यांचे योगदान व्यवस्थापनाचे पर्याय दिले जातील, ज्यामध्ये सुरक्षितता आणि जोखमीचे प्रमाण कमी असेल. यामुळे कर्मचाऱ्यांना पेन्शन योजनांमध्ये आपली गुंतवणूक सुरक्षित करण्याची संधी मिळेल.

4. नवीन तंत्रज्ञानावर आधारित व्यवस्थापन:

नवीन पेन्शन योजना तंत्रज्ञानावर आधारित असेल, ज्यामुळे पेन्शनच्या प्रक्रियेत पारदर्शकता आणि कार्यक्षमतेत वाढ होईल. कर्मचार्यांना त्यांच्या पेन्शन खात्यांची माहिती सहजपणे मिळू शकेल.

एकत्रित पेन्शन योजना (UPS) चे उद्दिष्ट

UPS चे मुख्य उद्दिष्ट सर्व कर्मचार्यांसाठी एकसंध पेन्शन योजना तयार करणे हे आहे. NPS मध्ये आलेल्या जोखमीच्या मुद्द्यांना तोंड देऊन आणि OPS च्या फायदे राखून, एक नवीन सुधारित योजना तयार करण्यात आली आहे. UPS च्या माध्यमातून सरकारी कर्मचार्यांना निवृत्तीनंतर किमान निश्चित पेन्शन मिळण्याची खात्री मिळेल. तसेच, या योजनेत कर्मचार्यांचे योगदान असले तरी, ते नियंत्रित आणि सुरक्षित पद्धतीने व्यवस्थापित केले जाईल.

UPS च्या महत्त्वपूर्ण बाबी

1. सर्वसमावेशकता:

नवीन योजना एकत्रित स्वरूपाची असून, OPS आणि NPS दोन्हीतील फायदे एकत्र आणण्याचा प्रयत्न आहे. यामुळे सर्व कर्मचार्यांच्या आर्थिक सुरक्षा प्रणालीमध्ये एकसंधता राहील.

2. निवृत्ती नंतरची आर्थिक सुरक्षा:

जुनी पेन्शन योजना (OPS) प्रमाणेच, नवीन UPS अंतर्गत कर्मचार्यांना त्यांच्या शेवटच्या वेतनावर आधारित किमान निश्चित पेन्शन मिळण्याची हमी आहे, ज्यामुळे निवृत्तीनंतरच्या जीवनात आर्थिक सुरक्षा राहील.

3. पेन्शनची पारदर्शकता:

नवीन UPS डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर करून तयार करण्यात आले आहे, ज्यामुळे पेन्शन प्रक्रियेतील पारदर्शकता आणि कार्यक्षमता वाढेल. कर्मचार्यांना त्यांच्या पेन्शनसंदर्भात सर्व माहिती सहजपणे उपलब्ध होईल.

4. आंतरराष्ट्रीय मानकांचे पालन:

या योजनेत पेन्शन व्यवस्थापनात आंतरराष्ट्रीय सर्वोत्तम सरावांचा समावेश करण्यात आला आहे, ज्यामुळे सरकारी कर्मचार्यांना अधिक विश्वासार्ह आणि सुरक्षित पेन्शन प्रणाली मिळेल.

UPS: एक यशस्वी निर्णय

केंद्रीय मंत्रिमंडळाने UPS लागू करून सरकारी कर्मचार्यांच्या मागण्या आणि अपेक्षांना प्रतिसाद दिला आहे. ही योजना सरकारच्या अर्थसंकल्पीय तणावाला सामोरे जात असताना, कर्मचार्यांना आर्थिक स्थैर्य प्रदान करणारी एक महत्त्वपूर्ण योजना ठरली आहे.

निष्कर्ष

एकत्रित पेन्शन योजना (UPS) ही सरकारने सरकारी कर्मचाऱ्यांसाठी पेन्शन प्रणाली सुधारण्याच्या दिशेने केलेले एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे. ही योजना जुन्या पेन्शन योजनेच्या फायद्यांचे संरक्षण करतानाच नवीन पेन्शन योजनेच्या जोखमीचे व्यवस्थापन करण्यासाठी एकत्रित स्वरूपाची आहे. यामुळे सरकारी कर्मचाऱ्यांना निवृत्तीनंतर किमान निश्चित रक्कम मिळण्याची खात्री मिळेल, आणि त्यांच्या भविष्यातील आर्थिक स्थैर्याचे संरक्षण होईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **अर्थशास्त्र आणि सामाजिक सुरक्षा:** UPSC च्या GS पेपर 3 मधील अर्थशास्त्र आणि MPSC च्या राज्यशास्त्रातील प्रश्नांमध्ये सामाजिक सुरक्षा प्रणालीवर आधारित प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. पेन्शन योजना सुधारणा हा महत्त्वाचा मुद्दा आहे.
- **सरकारी धोरणे आणि प्रशासन:** सरकारी धोरणांवर आधारित प्रश्नांमध्ये या UPS योजनेवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. सार्वजनिक प्रशासन, कार्मिक प्रशासन आणि अर्थव्यवस्थेतील सुधारणा यांच्याशी संबंधित या योजनेची चर्चा होऊ शकते.
- **आर्थिक धोरण आणि तंत्रज्ञान:** पेन्शन व्यवस्थापनातील तंत्रज्ञानाचा वापर आणि त्याचा परिणाम हे विषय UPSC च्या GS पेपर 3 आणि MPSC च्या विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या पेपरमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

SWAPNIL'S
IAS
From Dream to Reality

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024

Online

आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी

बॅच सुरू

2 ऑक्टोबर, 2024

सकाळी 7 ते 8:30

मोजक्या जागा शिल्लक

आजच आपला प्रवेश निश्चित करा

श्री स्वप्नील हडपे सर

फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:

www.swapnilsias.co.in 9209084708

1.4 बॉम्बे उच्च न्यायालयाने 2023 मधील IT नियमातील सुधारणा रद्द केली: तथ्य तपासणी यंत्रणा (FCU) स्थापन करण्याची सक्ती रद्द

2024 मध्ये बॉम्बे उच्च न्यायालयाने **कुणाल कामरा विरुद्ध भारत सरकार** या प्रकरणात महत्त्वपूर्ण निकाल दिला. या प्रकरणात, न्यायालयाने 2023 मधील माहिती तंत्रज्ञान **नियम 3 मधील सुधारणा (IT Rules 2023) रद्द केली**, जी तथ्य तपासणी यंत्रणा (**Fact Checking Units - FCU**) स्थापन करण्याची सक्ती करते. ही सुधारणा सामाजिक माध्यमांवर प्रसारित होणाऱ्या 'खोट्या किंवा दिशाभूल करणाऱ्या माहिती'चा प्रसार थांबवण्यासाठी आणली गेली होती.

माहिती तंत्रज्ञान नियम (IT Rules 2023) मध्ये बदल

2023 मध्ये केंद्र सरकारने माहिती तंत्रज्ञान नियमांमध्ये सुधारणा करत, नियम 3(1)(b)(v) अंतर्गत FCU स्थापन करण्याचा आदेश दिला होता. या सुधारित नियमांनुसार, कोणत्याही बातमीचे तथ्य तपासून ती '**खोटी**' किंवा '**दिशाभूल करणारी**' असल्याचे ठरल्यास, ती त्वरित हटवली जावी किंवा संबंधित वापरकर्त्यास माहिती नष्ट करण्यास सांगितले जावे, असे सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मला आदेश देण्यात आले होते.

कुणाल कामरा विरुद्ध भारत सरकार

प्रसिद्ध स्टँड-अप कॉमेडियन आणि सामाजिक माध्यमांवर सक्रिय असलेले कुणाल कामरा यांनी या नियमाला न्यायालयात आव्हान दिले होते. त्यांच्या म्हणण्यानुसार, या सुधारित नियमांमुळे स्वतंत्र अभिव्यक्ती आणि **पत्रकारितेचे स्वातंत्र्य** धोक्यात येते. तथ्य तपासणी यंत्रणा हे सरकारला हवं असलेलं 'सत्य' ठरवून **माध्यमांच्या स्वातंत्र्यावर** गदा आणू शकते, असा दावा त्यांनी केला होता.

न्यायालयाचा निर्णय

बॉम्बे उच्च न्यायालयाने या प्रकरणात कामराच्या बाजूने निर्णय देत IT नियम 3 मधील सुधारणा रद्द केली. न्यायालयाने नमूद केले की, FCU ही सरकारला अत्यधिक शक्ती देणारी यंत्रणा ठरू शकते, जी संविधानाच्या कलम 19(1)(a) मध्ये नमूद असलेल्या अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याच्या हक्काला बाधा आणू शकते. न्यायालयाने म्हटले की, सरकारकडून स्थापित केलेल्या तथ्य तपासणी यंत्रणेची पद्धत पारदर्शक आणि स्वतंत्र असावी, अन्यथा याचा वापर विरोधी आवाज दाबण्यासाठी होऊ शकतो.

मुख्य मुद्दे आणि विचारलेले प्रश्न

1. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा मुद्दा:

कुणाल कामराच्या याचिकेचा मुख्य मुद्दा हा होता की, सरकारच्या नियंत्रणाखालील FCU ही सरकारच्या धारणांनुसार सत्य ठरवण्याचा प्रयत्न करते, जे अभिव्यक्ती स्वातंत्र्यावर गदा आणते. सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मवरील सामग्रीवर सरकारला पूर्ण नियंत्रण मिळवून देणे हे लोकशाहीच्या मूलभूत तत्वांच्या विरोधात असल्याचे त्यांचे म्हणणे होते.

2. तथ्य तपासणी यंत्रणेची पारदर्शकता आणि स्वायत्तता:

न्यायालयाने नमूद केले की, तथ्य तपासणी यंत्रणांची स्वायत्तता आणि पारदर्शकता अत्यावश्यक आहे. अन्यथा, अशा यंत्रणांचा वापर फक्त सरकारच्या हिताचे मुद्दे उचलण्यासाठी केला जाऊ शकतो, जे माध्यम स्वातंत्र्य धोक्यात आणते.

3. सामाजिक माध्यमांवरील धोरणांचा परिणाम:

IT नियमांमधील सुधारणा सोशल मीडिया प्लॅटफॉर्मवर मोठ्या प्रमाणात परिणाम करू शकली असती. अशा नियमांमुळे प्लॅटफॉर्मवरील माहिती हटवण्याचा किंवा त्यावर कारवाई करण्याचा निर्णय सरकारच्या तथ्य तपासणी यंत्रणेवर अवलंबून असणार होता, ज्यामुळे स्वतंत्र माध्यमे आणि विचारांची अभिव्यक्ती कमी होऊ शकली असती.

याचा व्यापक परिणाम

या निर्णयामुळे भारतामध्ये माध्यम स्वातंत्र्य आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचे संरक्षण अधिक मजबूत झाले आहे. न्यायालयाच्या या निर्णयामुळे सरकारच्या तथ्य तपासणी यंत्रणांवर नियंत्रण ठेवण्याच्या प्रयत्नांना आळा बसला आहे. सामाजिक माध्यमांवरील माहितीचे स्वतंत्र परीक्षण आणि व्यवस्थापन हे स्वतंत्र संस्थांकडून केले जाणे महत्वाचे आहे, असा संदेश न्यायालयाने दिला आहे.

IT नियम 2023 चे भविष्य

IT नियमांमधील सुधारणा या सामाजिक माध्यमांवरील माहिती नियंत्रण करण्यासाठी आणण्यात आल्या होत्या, परंतु न्यायालयाच्या या निर्णयानंतर सरकारकडून या नियमांमध्ये काही सुधारणा किंवा नवीन नियम आणले जातील, अशी अपेक्षा आहे. तथापि, माहितीची सत्यता तपासण्याचे काम पारदर्शक आणि स्वतंत्र संस्थांकडे सोपवले जावे, असा न्यायालयाचा संदेश आहे.

निष्कर्ष

कुणाल कामरा विरुद्ध भारत सरकार या प्रकरणातील न्यायालयाचा निकाल हे माध्यम स्वातंत्र्य आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचे महत्त्वपूर्ण संरक्षण ठरले आहे. तथ्य तपासणी यंत्रणा ही सरकारच्या नियंत्रणात ठेवणे हा विचार लोकशाहीत मंजूर नाही, आणि यामुळे अभिव्यक्तीचे स्वातंत्र्य धोक्यात येऊ शकते. त्यामुळे, सत्य तपासणी प्रक्रियेची स्वायत्तता टिकवून ठेवण्याची गरज आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **संविधानिक आणि मूलभूत हक्क:** UPSC च्या GS पेपर 2 मध्ये अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि माहिती तंत्रज्ञानाच्या नियमनावरील प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. MPSC च्या राज्यशास्त्र आणि मूलभूत हक्कांच्या पेपरमध्ये याचा समावेश होण्याची शक्यता आहे.
- **माध्यमांचे स्वातंत्र्य:** माध्यम स्वातंत्र्य आणि अभिव्यक्तीच्या हक्कांशी संबंधित मुद्दे UPSC आणि MPSC दोन्हीच्या परीक्षांमध्ये महत्वाचे ठरू शकतात. या निकालामुळे अभिव्यक्तीचे संरक्षण करण्याची आवश्यकता अधोरेखित झाली आहे.
- **सामाजिक माध्यमांचे नियमन:** UPSC च्या GS पेपर 3 मधील तंत्रज्ञान आणि त्याचे नियमन, तसेच MPSC च्या विज्ञान-तंत्रज्ञान आणि नियमनांवर आधारित प्रश्नांमध्ये IT नियम आणि त्याचा परिणाम विचारला जाऊ शकतो.

1.5 राष्ट्रपतींकडून 23व्या विधी आयोगाची स्थापना मंजूर: तीन वर्षांचा कार्यकाळ 2024 ते 2027

1 सप्टेंबर 2024 पासून 31 ऑगस्ट 2027 पर्यंतच्या तीन वर्षांच्या कार्यकाळासाठी भारताच्या राष्ट्रपतीने 23व्या विधी आयोगाची स्थापना मंजूर केली आहे. हा आयोग भारताच्या विधी प्रणालीतील सुधारणा आणि आधुनिक काळाच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी कायद्यातील सुधारणा यासारख्या महत्वाच्या कामांवर लक्ष केंद्रित करणार आहे.

विधी आयोग म्हणजे काय?

विधी आयोग (Law Commission) ही भारतातील एक तत्पर सल्लागार संस्था आहे, ज्याची स्थापना सरकारला कायद्यातील सुधारणा सुचवण्यासाठी केली जाते. या आयोगाला विविध कायद्यांचा अभ्यास करून त्यात सुधारणा सुचवण्याचे अधिकार असतात. भारतात विधी आयोगाची स्थापना 1955 साली झाली होती, आणि त्यानंतर विविध कार्यकाळांत अनेक विधी आयोगांनी देशाच्या कायद्यांमध्ये महत्त्वपूर्ण सुधारणा केल्या आहेत.

23व्या विधी आयोगाचे कार्य

नवनिर्वाचित 23व्या विधी आयोगाचे कार्यकाळ 2024 ते 2027 आहे. या आयोगाकडून काही प्रमुख कार्यक्षेत्रांवर काम होणार आहे:

1. कायद्यातील अनावश्यक नियमांचे पुनरावलोकन:

अनेक जुने कायदे कालबाह्य किंवा अनावश्यक झाले आहेत. अशा कायद्यांची पुनर्रचना करण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य आयोग करेल.

2. सुधारणांची शिफारस:

बदललेल्या सामाजिक, आर्थिक, आणि तंत्रज्ञानाच्या मागण्या लक्षात घेऊन कायद्यांमध्ये आवश्यक ते बदल सुचवणे.

3. न्यायालयीन व्यवस्थेचे सुधारणा:

न्यायालयीन प्रक्रियेतील विलंब कमी करून ती अधिक कार्यक्षम करण्याच्या दृष्टीने शिफारसी तयार केल्या जातील.

4. मानवाधिकार आणि समानता:

कायद्यातील तफावत दूर करून सर्व नागरिकांना समान न्याय मिळावा, यासाठी उपाययोजना सुचवण्याचे काम आयोग करणार आहे.

विधी आयोगाचे महत्त्व

विधी आयोगाचे कार्य हे लोकशाही व्यवस्थेतील न्यायप्रणालीला चालना देणारे ठरते. आयोगाचे शिफारसी कायदेतज्ज्ञ, वकील आणि विविध क्षेत्रातील तज्ज्ञांच्या अभ्यासावर आधारित असतात, ज्यामुळे कायद्यांची अंमलबजावणी अधिक प्रभावी होते. आयोगाच्या शिफारसींवर काम केल्यास देशाच्या कायदा आणि न्यायव्यवस्थेत पारदर्शकता आणणे शक्य होते.

आयोगाची स्थापना आणि कार्यप्रणाली

विधी आयोगाच्या स्थापनेसाठी राष्ट्रपतींची मंजूरी मिळते आणि त्यानंतर केंद्र सरकारकडून आयोगाचे अध्यक्ष आणि सदस्यांची नियुक्ती केली जाते. आयोग स्वतंत्रपणे विविध कायद्यांचा अभ्यास करतो आणि सरकारला आपली शिफारस पाठवतो. सरकार या शिफारसींवर निर्णय घेऊन संबंधित कायद्यांमध्ये आवश्यक ते बदल करते.

पुढील तीन वर्षांच्या आव्हाने

23व्या विधी आयोगासमोर अनेक महत्त्वाची आव्हाने असणार आहेत. यामध्ये:

- **सुधारणात्मक कायदे:** तंत्रज्ञानाच्या झपाट्याने होणाऱ्या प्रगतीमुळे डेटा संरक्षण, सायबर कायदे, आणि गोपनीयतेच्या मुद्द्यांवर कायद्यात सुधारणा आणणे.
- **समान नागरी संहिता (Uniform Civil Code):** समान नागरी संहिता हा एक संवेदनशील मुद्दा आहे, ज्यावर अनेक वर्षांपासून चर्चा सुरू आहे. या संदर्भात आयोग महत्त्वाच्या शिफारसी करू शकतो.

- **अनावश्यक कायदे रद्द करणे:**

कालबाह्य कायद्यांना निरोप देऊन त्याऐवजी नवीन आणि समकालीन कायदे तयार करणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष

23वा विधी आयोग हा भारताच्या कायदेत सुधारणा आणि न्यायप्रणालीत पारदर्शकता आणण्यासाठी एक महत्वाचा टप्पा ठरेल. या आयोगाच्या शिफारसींमुळे भारतातील कायदा व्यवस्थेची सुधारणा होऊन ती आधुनिक काळाच्या गरजांनुसार सुसंगत होईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **GS Paper 2 (Governance):** विधी आयोगाच्या कार्याबाबत प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. विशेषतः न्यायप्रणालीतील सुधारणा आणि कायदा व्यवस्थापनातील समस्यांवर आयोगाच्या भूमिका आणि शिफारसी महत्वाच्या ठरतात.
- **मूलभूत कायदे आणि त्यांच्या सुधारणा:** विधी आयोगाच्या शिफारसींच्या आधारे भविष्यात कायदांमध्ये होणाऱ्या सुधारणा MPSC च्या राज्यशास्त्र आणि कायदा शाखेच्या अभ्यासक्रमासाठी महत्त्वपूर्ण ठरू शकतात.
- **न्यायालयीन प्रक्रियांची कार्यक्षमता वाढवणे:** UPSC च्या परीक्षांमध्ये न्यायालयीन सुधारणांसंदर्भात विचारलेले प्रश्न आयोगाच्या शिफारसींवर आधारित असू शकतात.

SWAPNIL'S
IAS
From Dream to Reality

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024

Online

आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी

बॅच सुरू

2 ऑक्टोबर, 2024

सकाळी 7 ते 8:30

मोजक्या जागा शिल्लक

आजच आपला प्रवेश निश्चित करा

श्री स्वप्नील हडपे सर

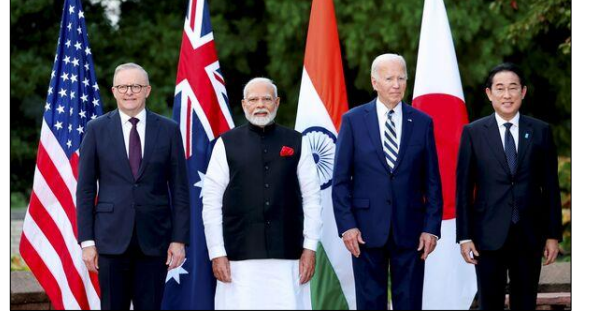
फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:

www.swapnilsias.co.in 9209084708

2. आंतरराष्ट्रीय संबंध

2.1 भारताच्या पंतप्रधानांनी Quad नेत्यांच्या शिखर परिषदेला हजेरी लावली: विलमिंग्टन (US)

भारताचे पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी 2024 मध्ये अमेरिकेच्या विलमिंग्टन शहरात झालेल्या Quad नेत्यांच्या शिखर परिषदेत सहभाग घेतला. या शिखर परिषदेचे मुख्य उद्दिष्ट होते प्रशांत महासागर क्षेत्रातील सामरिक स्थिरता, मुक्त व्यापार, तंत्रज्ञान सहकार्य आणि क्षेत्रीय सुरक्षितता यावर चर्चा करणे. या शिखर परिषदेचे आयोजन अमेरिका, भारत, जपान आणि ऑस्ट्रेलिया या चार देशांच्या नेत्यांच्या उपस्थितीत झाले होते.

Quad गटाचे महत्त्व

Quad हा चार देशांचा गट आहे, ज्यामध्ये अमेरिका, भारत, जपान, आणि ऑस्ट्रेलिया हे देश आहेत. हा गट इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील शांतता आणि स्थिरता राखण्यासाठी 2007 साली स्थापन करण्यात आला होता. सुरुवातीला केवळ आर्थिक आणि व्यापार सहकार्यावर केंद्रित असलेला हा गट, आता सुरक्षा सहकार्य, सागरी सुरक्षा, नवीन तंत्रज्ञानाचा विकास आणि आंतरराष्ट्रीय संबंधांतील स्थिरता या मुद्द्यांवर देखील लक्ष केंद्रित करत आहे.

विलमिंग्टन शिखर परिषदेतील महत्त्वपूर्ण मुद्दे

विलमिंग्टनमध्ये झालेल्या Quad शिखर परिषदेत काही महत्त्वाचे मुद्दे चर्चिते गेले:

1. इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील सुरक्षा आणि स्थिरता:

या परिषदेत चीनच्या वाढत्या प्रभावाला रोखण्यासाठी इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील सुरक्षा सहकार्य मजबूत करण्यावर भर देण्यात आला. चीनच्या आक्रमक धोरणांमुळे या क्षेत्रात तणाव वाढत असल्याने, Quad चे देश सागरी सुरक्षेत अधिक सहकार्य करण्याच्या तयारीत आहेत.

2. मुक्त व्यापार आणि तंत्रज्ञान सहकार्य:

या गटातील देशांनी प्रगत तंत्रज्ञानाचा विकास आणि सामायिकरण यासाठी सहकार्याचे आश्वासन दिले. विशेषतः, आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (AI), 5G तंत्रज्ञान, आणि कायनेटिक ऊर्जा शस्त्रास्त्रे यांसारख्या क्षेत्रांमध्ये सहकार्य वाढवण्याचे उद्दिष्ट ठरवले आहे.

3. आंतरराष्ट्रीय आतंकवाद विरोधात एकत्रित लढा:

आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाला आळा घालण्यासाठी Quad देशांनी आपापल्या धोरणांचा समन्वय साधण्याचे ठरवले आहे. यामध्ये कट्टरवाद आणि सायबर दहशतवाद रोखण्यासाठी नवी रणनीती आखण्यात आली.

4. सागरी मार्गाची सुरक्षा:

इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील सागरी मार्गांच्या सुरक्षिततेसाठी महत्त्वपूर्ण चर्चा करण्यात आली. चीनच्या दक्षिण चिनी समुद्रातील दाव्यांवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले गेले आणि मुक्त आणि खुल्या व्यापार मार्गाचा आग्रह धरला गेला.

5. लसीकरण आणि सार्वजनिक आरोग्य सहकार्य:

शिखर परिषदेत Quad देशांनी COVID-19 सारख्या महामारीविरोधात संयुक्त लसीकरण कार्यक्रम राबवण्याच्या योजना आखल्या. यामुळे भविष्यातील आरोग्य संकटांचा सामना करण्यासाठी तयारी केली जाईल.

भारताच्या भूमिकेचे महत्त्व

Quad शिखर परिषदेत भारताची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची ठरली. भारताच्या 'आत्मनिर्भर भारत' अभियानाच्या अनुषंगाने, भारताने आर्थिक आणि तांत्रिक सहकार्याच्या वाढीवर भर दिला. याशिवाय, सागरी सुरक्षा आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापार यामध्ये भारताचा महत्त्वपूर्ण सहभाग निश्चित करण्यात आला. चीनच्या प्रभावाला तटस्थ ठेवण्यासाठी भारताने Quad देशांबरोबर अधिक सखोल संबंध प्रस्थापित करण्याची तयारी दर्शवली.

Quad गटाचे भविष्यातील उद्दिष्ट

Quad गटाचा मुख्य उद्देश म्हणजे प्रशांत महासागर क्षेत्रात सामरिक स्थिरता प्रस्थापित करणे. भविष्यातील धोरणांतर्गत, हा गट भारत-प्रशांत क्षेत्रातील आंतरराष्ट्रीय व्यापार, सागरी संरक्षण आणि प्रगत तंत्रज्ञानाचे संशोधन यावर लक्ष केंद्रित करेल. चीनच्या वाढत्या प्रभावाला तोंड देण्यासाठी या गटातील देश अधिक सामंजस्य आणि सहकार्याने काम करतील.

निष्कर्ष

विलमिंग्टन येथील Quad शिखर परिषद ही आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारताच्या वाढत्या भूमिका आणि महत्त्वाचे प्रतिबिंब आहे. भारताच्या 'इंडो-पॅसिफिक धोरण'मुळे या क्षेत्रातील आर्थिक आणि सामरिक स्थिरतेसाठी भारताचे योगदान अधिक ठळकपणे पुढे आले आहे. याशिवाय, या परिषदेत घेतलेले निर्णय भविष्यातील आंतरराष्ट्रीय तंत्रज्ञान सहकार्य, सागरी सुरक्षा, आणि आर्थिक विकासाच्या दृष्टीने महत्त्वाचे ठरतील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **आंतरराष्ट्रीय संबंध:** UPSC च्या GS पेपर 2 मध्ये आंतरराष्ट्रीय गट, Quad गटातील सहकार्य आणि त्याचे सामरिक महत्त्व यासारखे प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. MPSC च्या आंतरराष्ट्रीय धोरणांवर आधारित पेपरमध्ये देखील याचा समावेश होऊ शकतो.
- **आर्थिक सहकार्य आणि तंत्रज्ञान:** भारत-प्रशांत क्षेत्रातील आर्थिक सहकार्य, प्रगत तंत्रज्ञानाचे विकास आणि चीनच्या प्रभावाच्या विरोधातील उपाययोजनांवर आधारित प्रश्न UPSC आणि MPSC च्या परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.
- **सागरी सुरक्षा:** सागरी मार्गांच्या सुरक्षेच्या महत्त्वावर आधारित प्रश्न GS पेपर 3 मध्ये विचारले जाऊ शकतात, विशेषतः सागरी तणावाच्या संदर्भात Quad ची महत्त्वपूर्ण भूमिका कशी असू शकते हे महत्त्वाचे ठरू शकते.

2.2 भारत आणि अमेरिकेदरम्यान 'Security of Supply Arrangement' (SOSA) आणि 'लिआजन ऑफिसर्सच्या नियुक्तीबाबत सामंजस्य करार' (MoU) वर स्वाक्षरी

भारत आणि अमेरिकेदरम्यान संरक्षण सहकार्य आणखी दृढ करण्याच्या उद्देशाने भारताच्या संरक्षण मंत्र्यांच्या अमेरिकेला दिलेल्या दौऱ्यादरम्यान 'सिक्युरिटी ऑफ सप्लाय अरेंजमेंट' (SOSA) आणि 'लिआजन ऑफिसर्सच्या नियुक्तीबाबत सामंजस्य करार' (MoU) या दोन महत्त्वाच्या करारांवर स्वाक्षरी करण्यात आली आहे. या करारांमुळे दोन्ही देशांतील संरक्षण उत्पादन, तांत्रिक सहकार्य, आणि सुरक्षा व्यवस्था अधिक दृढ होणार आहेत.

सिक्युरिटी ऑफ सप्लाय अरेंजमेंट (SOSA) म्हणजे काय?

SOSA हा एक महत्त्वपूर्ण करार आहे, ज्यामुळे भारत आणि अमेरिका यांच्यातील संरक्षण उत्पादन पुरवठ्याची सातत्यपूर्ण साखळी सुनिश्चित केली जाईल. या कराराच्या अंतर्गत:

- युद्धसामग्री, तंत्रज्ञान, आणि इतर आवश्यक साधनसामुग्रीची उपलब्धता कायम ठेवण्यासंदर्भात सहकार्य होणार आहे.
- युद्धकाळात किंवा आपत्तीच्या वेळी दोन्ही देश एकमेकांना आवश्यक साधनसामुग्री पुरवण्याची जबाबदारी घेतील.
- संरक्षण उद्योगातील सहकार्य वाढवणे, तांत्रिक अडचणी दूर करणे, आणि पुरवठा साखळीत अडथळे येऊ नये यासाठी योग्य उपाययोजना करण्यात येतील.

लिआजन ऑफिसर्सच्या नियुक्तीबाबत सामंजस्य करार (MoU)

भारत आणि अमेरिकेदरम्यान झालेला लिआजन ऑफिसर्सच्या (Liaison Officers) नियुक्तीबाबतचा सामंजस्य करार हा संरक्षण क्षेत्रातील आणखी एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे. या कराराच्या अंतर्गत:

- लिआजन ऑफिसर्स (Liaison Officers) म्हणजेच संपर्क अधिकारी म्हणून दोन्ही देश एकमेकांच्या संरक्षण मुख्यालयांमध्ये प्रतिनिधी नियुक्त करतील.
- या संपर्क अधिकाऱ्यांमुळे दोन्ही देशांमध्ये संरक्षण सहकार्य, महसूल आणि सामरिक निर्णयांमध्ये समन्वय, आणि संरक्षण उपाययोजनांच्या अंमलबजावणीत गती मिळेल.
- युद्धसराव, सुरक्षा अभियान, आणि संरक्षण तंत्रज्ञानाच्या आदानप्रदानात याचा फायदा होईल.

भारत-अमेरिका संरक्षण सहकार्याचे महत्त्व

भारत आणि अमेरिका हे दोन्ही देश इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील सुरक्षा, आंतरराष्ट्रीय दहशतवादाविरोधातील लढाई आणि सागरी सुरक्षा यावर एकत्र काम करत आहेत. या दोन देशांमध्ये संरक्षण क्षेत्रातील सहकार्य वाढल्यामुळे प्रादेशिक स्थिरता, सागरी मार्गांची सुरक्षा, आणि प्रगत तंत्रज्ञानाचे सामायिकरण या बाबींमध्ये प्रगती होईल.

याआधी झालेले संरक्षण करार

भारत आणि अमेरिकेदरम्यान याआधीही संरक्षण क्षेत्रात महत्त्वाचे करार झाले आहेत. यामध्ये:

- I. COMCASA (Communications Compatibility and Security Agreement):** यामुळे दोन्ही देशांदरम्यान सुरक्षित संवाद होणे शक्य झाले.
- II. BECA (Basic Exchange and Cooperation Agreement):** यामुळे भौगोलिक माहितीची देवाणघेवाण करण्यासाठी सहकार्य करण्यात आले.
- III. LEMOA (Logistics Exchange Memorandum of Agreement):** यामुळे दोन्ही देश एकमेकांच्या लष्करी तळांचा वापर इंधन भरणे, दुरुस्ती, आणि इतर उद्देशांसाठी करू शकतात.

भविष्यातील उद्दिष्टे

या नवीन करारांमुळे भारत आणि अमेरिकेच्या संरक्षण सहकार्याच्या क्षेत्रात नवीन युगाची सुरुवात होणार आहे. SOSA करारामुळे संरक्षण उत्पादनांच्या पुरवठा साखळीतील अडचणी दूर होतील, तर लिआजन ऑफिसर्सच्या नियुक्तीमुळे दोन्ही देशांतील सुरक्षा धोरणांत आणखी दृढता येईल. या करारांच्या माध्यमातून आंतरराष्ट्रीय सुरक्षा, सागरी मार्गांच्या सुरक्षिततेची हमी, आणि प्रगत तंत्रज्ञानाच्या विकासात सहकार्य वाढेल.

भारताच्या भूमिकेचे महत्त्व

या करारांमध्ये भारताची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची ठरली आहे. स्वदेशी संरक्षण उत्पादनाला चालना देणे, आंतरराष्ट्रीय तंत्रज्ञान मिळवणे, आणि सागरी सुरक्षेत योगदान देणे हे भारताचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. अमेरिकेसोबतचा हा सामंजस्य करार या उद्दिष्टांना साध्य करण्यासाठी मदत करणार आहे.

निष्कर्ष

भारत-अमेरिका संरक्षण सहकार्याच्या क्षेत्रातील हे करार दोन्ही देशांच्या सुरक्षेच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे ठरणार आहेत. SOSA आणि लिआजन ऑफिसर्सच्या करारामुळे संरक्षण उत्पादनांच्या उपलब्धतेची हमी आणि संरक्षण धोरणांच्या अंमलबजावणीत गती येणार आहे. भविष्यातील सामरिक आणि सुरक्षा धोरणांसाठी या करारांमुळे भारत आणि अमेरिका यांच्यातील संबंध अधिक मजबूत होतील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

▪ आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि संरक्षण धोरण:

या करारांमुळे भारत-अमेरिका संबंधांची नवीन दिशा ठरवली जाईल. UPSC च्या GS Paper 2 आणि MPSC च्या आंतरराष्ट्रीय संबंध विभागात या करारांच्या परिणामांवर आधारित प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

▪ आंतरराष्ट्रीय सुरक्षा:

इंडो-पॅसिफिक क्षेत्रातील सुरक्षा धोरणे, सागरी सुरक्षा, आणि संरक्षण तंत्रज्ञानावर आधारित प्रश्न UPSC आणि MPSC च्या परीक्षांमध्ये महत्त्वाचे ठरू शकतात.

▪ भारत-अमेरिका सामरिक सहकार्य:

संरक्षण क्षेत्रातील तांत्रिक सहकार्य, उत्पादन पुरवठा साखळी आणि युद्धसामग्रीची उपलब्धता यांसारख्या मुद्द्यांवर आधारित प्रश्न UPSC च्या परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

2.3 तापी गॅस पाईपलाईन प्रकल्पाचा नवीन टप्पा: तुर्कमेनिस्तान-अफगाणिस्तान अधिकाऱ्यांची संयुक्त उद्घाटन सोहळा

तुर्कमेनिस्तान-अफगाणिस्तान-पाकिस्तान-भारत (TAPI) गॅस पाईपलाईन प्रकल्पाचा नवीन टप्पा सुरू झाला आहे. तुर्कमेनिस्तान आणि अफगाणिस्तानच्या अधिकाऱ्यांनी अलीकडेच तुर्कमेनिस्तानच्या बाजूने TAPI पाईपलाईन प्रकल्पाचे

उद्घाटन केले. या प्रकल्पाच्या अंतर्गत अफगाणिस्तानने देखील आपल्या बाजूने काम सुरू करण्याची घोषणा केली आहे. TAPI गॅस पाईपलाईन हा प्रकल्प मध्य आशियातील ऊर्जा सुरक्षा आणि आर्थिक विकासासाठी महत्वाचा मानला जातो.

TAPI प्रकल्पाचा उद्देश

TAPI गॅस पाईपलाईन प्रकल्प हा तुर्कमेनिस्तान, अफगाणिस्तान, पाकिस्तान, आणि भारत या चार देशांदरम्यान गॅस पुरवठा सुनिश्चित करण्याच्या उद्देशाने सुरू करण्यात आला आहे. या प्रकल्पाचे उद्दिष्ट आहे:

- तुर्कमेनिस्तानच्या गाल्किनिश गॅस क्षेत्रातून नैसर्गिक वायू (natural gas) पुरवठा करणे.
- अफगाणिस्तान, पाकिस्तान, आणि भारतामध्ये गॅस पुरवठ्याची स्थिर साखळी निर्माण करणे.
- या देशांमधील ऊर्जा गरजा भागवणे, तसेच आर्थिक सहकार्य आणि स्थिरता साधणे.

TAPI पाईपलाईन प्रकल्पाचे वैशिष्ट्य

TAPI गॅस पाईपलाईन हा एक आंतरराष्ट्रीय प्रकल्प आहे, ज्याची **एकूण लांबी 1,814 किमी** आहे. याचा मार्ग खालीलप्रमाणे आहे:

1. तुर्कमेनिस्तान:

प्रकल्पाचा प्रारंभ तुर्कमेनिस्तानमधील **गाल्किनिश गॅस क्षेत्रातून** होतो, जे जगातील दुसऱ्या क्रमांकाचे मोठे गॅस क्षेत्र आहे.

Tapi पाईपलाईन प्रकल्प

2. अफगाणिस्तान:

या पाईपलाईनचा 816 किमीचा भाग अफगाणिस्तानमधून जातो, ज्यामध्ये हेरत, कंदाहार आणि अन्य भागांचा समावेश आहे.

3. पाकिस्तान:

पाकिस्तानमधील 819 किमीचा भाग बलुचिस्तान आणि पंजाब या प्रांतांमधून जातो.

4. भारत:

पाईपलाईनचा शेवट भारताच्या **फाजिल्का (पंजाब)** या शहराजवळ होतो, जिथे भारतात गॅस वितरित केला जाईल.

प्रकल्पाचे फायदे

- **ऊर्जा सुरक्षा:**

या पाईपलाईनमुळे भारत आणि पाकिस्तानला आवश्यक नैसर्गिक वायू मिळणार असून, त्यांच्या ऊर्जा गरजा पूर्ण होणार आहेत. यामुळे दोन्ही देशांची ऊर्जा आयात कमी होईल आणि ते स्वावलंबी होतील.

- **आर्थिक विकास:**

या प्रकल्पामुळे अफगाणिस्तानसारख्या संघर्षग्रस्त देशांमध्ये रोजगाराच्या संधी, आर्थिक विकास, आणि स्थैर्य येईल. तसेच, अफगाणिस्तानला पाईपलाईनच्या वापरातून वाहतूक शुल्क मिळेल.

- **प्रादेशिक स्थिरता:**

चार देशांमधील या प्रकल्पामुळे प्रादेशिक स्थिरता आणि सहकार्य वाढेल. विशेषतः, अफगाणिस्तान आणि पाकिस्तानमधील तणाव कमी करण्यास मदत होईल, कारण प्रकल्पाच्या यशस्वीतेसाठी सर्व देशांमध्ये शांतता आवश्यक आहे.

सुरक्षेच्या अडचणी

TAPI प्रकल्पावर काम करताना काही सुरक्षेसंबंधी आव्हाने समोर येत आहेत. विशेषतः, अफगाणिस्तानमधील अस्थिर राजकीय परिस्थिती आणि तालिबानचा प्रभाव या प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीसाठी आव्हान ठरू शकतात. तथापि, तालिबानने या प्रकल्पाला आपला पाठिंबा दर्शवला आहे आणि अफगाणिस्तानच्या आर्थिक विकासासाठी याचा फायदा होईल, असे सांगितले आहे.

भारतासाठी प्रकल्पाचे महत्त्व

ऊर्जा गरजांची पूर्तता:

भारत एक मोठा ऊर्जा आयातदार आहे आणि त्याच्या वाढत्या उद्योग व घरगुती क्षेत्रांसाठी नैसर्गिक वायूची मोठी गरज आहे. TAPI प्रकल्पामुळे भारताच्या ऊर्जा सुरक्षेसाठी एक स्थिर आणि परवडणारा पर्याय उपलब्ध होईल.

प्रादेशिक सहकार्य:

पाकिस्तान आणि अफगाणिस्तानसारख्या देशांसोबत ऊर्जा सहकार्य वाढवणे भारतासाठी महत्वाचे आहे. हा प्रकल्प भारत-पाकिस्तान संबंधांमध्ये सकारात्मक बदल घडवू शकतो आणि दोन्ही देशांमधील तणाव कमी करण्यास मदत करू शकतो.

TAPI प्रकल्पाचे भवितव्य

TAPI प्रकल्पाच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी राजकीय स्थैर्य, सुरक्षा व्यवस्था, आणि आंतरराष्ट्रीय सहकार्य आवश्यक आहे. हा प्रकल्प मध्य आशिया आणि दक्षिण आशियामधील ऊर्जा सुरक्षा, आर्थिक विकास, आणि प्रादेशिक स्थिरतेसाठी महत्वाचा ठरणार आहे.

निष्कर्ष

TAPI गॅस पाईपलाईन प्रकल्प हा मध्य-आशिया आणि दक्षिण आशियामधील सर्वात महत्वाचा ऊर्जा प्रकल्प आहे. या प्रकल्पामुळे भारताला नैसर्गिक वायूचा पुरवठा मिळेल, अफगाणिस्तानला आर्थिक लाभ होईल, आणि प्रादेशिक सहकार्य वाढेल. प्रकल्पाच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी सुरक्षेची आव्हाने कमी करणे आणि प्रकल्पाच्या मार्गावरील देशांमध्ये शांतता प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि ऊर्जा सुरक्षा:

UPSC च्या GS पेपर 2 मध्ये TAPI सारख्या आंतरराष्ट्रीय प्रकल्पांवर आधारित प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. भारताच्या ऊर्जा सुरक्षेच्या दृष्टीने हा प्रकल्प महत्वाचा ठरतो.

आंतरराष्ट्रीय सहकार्य:

TAPI प्रकल्प चार देशांमधील सहकार्याचा उत्कृष्ट उदाहरण आहे, ज्यावर आधारित प्रादेशिक सहकार्य आणि राजनैतिक तणाव कमी करण्याच्या उपायांवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

आर्थिक विकास आणि रोजगार संधी:

अफगाणिस्तानसारख्या संघर्षग्रस्त देशांमध्ये रोजगार निर्माण करणाऱ्या प्रकल्पांवर आधारित प्रश्न GS पेपर 3 मध्ये महत्वाचे ठरू शकतात.

2.4 जागतिक भविष्यासाठी संयुक्त राष्ट्रांचा नवीन करार: 'UN Summit for the Future' मध्ये स्वीकृती

संयुक्त राष्ट्र संघटनेने 'UN Summit for the Future' मध्ये एक महत्त्वपूर्ण पाऊल उचलत, **भविष्यासाठी करार (Pact for the Future)** स्वीकारला आहे. हा करार भविष्यातील जागतिक आव्हानांचा सामना करण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाच्या दिशेने जगाचे मार्गदर्शन करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे. यामध्ये मानवाधिकार, पर्यावरण, आणि आंतरराष्ट्रीय सहकार्य यांसारख्या विविध मुद्द्यांवर लक्ष केंद्रित केले आहे.

कराराचे उद्दिष्ट

'भविष्यासाठी करार' हा प्रामुख्याने खालील उद्दिष्टांसाठी तयार करण्यात आला आहे:

- **शाश्वत विकास:**

करारात सतत विकास (sustainable development) आणि 2030 अजेंडा वर विशेष जोर दिला गेला आहे, ज्यामध्ये जागतिक गरीबी, पर्यावरणीय समस्यांचे निराकरण आणि समान संधी उपलब्ध करणे यांसारख्या मुद्द्यांचा समावेश आहे.

- **मानवाधिकार आणि लोकशाही:**

जगभरातील लोकांचे मानवाधिकार, लोकशाही मूल्ये आणि कायद्याचा अंमल सुनिश्चित करण्यासाठी सर्व देशांनी एकत्र येऊन काम करावे, असा कराराचा उद्देश आहे.

- **भविष्यातील संकटांचा सामना:**

जागतिक तापमानवाढ, महामारी, सायबर हल्ले आणि जागतिक आर्थिक अस्थिरता यांसारख्या भविष्यातील संकटांना सामोरे जाण्यासाठी जागतिक सहकार्य वाढविण्याचा या कराराचा उद्देश आहे.

मुख्य मुद्दे

1. जागतिक प्रशासन सुधारणा (Global Governance Reform):

आंतरराष्ट्रीय संस्थांमध्ये पारदर्शकता आणि समानता आणण्यासाठी नव्या पद्धती स्वीकारणे आवश्यक आहे. जागतिक स्तरावरील धोरणे अधिक परिणामकारक आणि सर्वसमावेशक बनविण्याचा या कराराचा उद्देश आहे.

2. जागतिक आरोग्य व्यवस्था:

महामारी आणि अन्य आरोग्य संकटांचा सामना करण्यासाठी जागतिक आरोग्य संस्था (WHO) आणि इतर संबंधित संस्थांच्या कार्यक्षमतेत सुधारणा करणे आवश्यक आहे. यासाठी एक नवीन 'आंतरराष्ट्रीय महामारी करार' करण्याचे उद्दिष्ट ठेवण्यात आले आहे.

3. पर्यावरणीय शाश्वतता:

जागतिक तापमानवाढ, कार्बन उत्सर्जन, आणि जैवविविधतेच्या संरक्षणासाठी करारात विशेष उपाययोजना सुचविण्यात आल्या आहेत. COP28 मध्ये घेतलेल्या निर्णयांचा या करारात देखील समावेश करण्यात आला आहे.

4. समान आर्थिक विकास:

जागतिक आर्थिक विषमता कमी करण्यासाठी सर्व देशांनी एकत्र काम करणे आवश्यक आहे. शाश्वत विकासाच्या उद्दिष्टांच्या पूर्ततेसाठी आर्थिक संसाधनांचे न्याय्य वितरण करणे आवश्यक आहे.

5. तंत्रज्ञानाचे नियमन:

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (AI) आणि डिजिटल तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी एक नवीन आंतरराष्ट्रीय नियमन पद्धती तयार करण्याचे या करारात ठरविण्यात आले आहे. भविष्यातील तंत्रज्ञानाच्या वापराने मानवाधिकारांचे उल्लंघन होऊ नये, यासाठी तंत्रज्ञानाचे परिणामकारक नियमन आवश्यक आहे.

महत्त्व

या करारामुळे जगातील देशांना भविष्यातील जागतिक संकटे हाताळण्यासाठी आणि एकत्र काम करण्यासाठी एक नवी दिशा मिळणार आहे. संयुक्त राष्ट्र संघाने या कराराद्वारे शाश्वत विकास आणि आंतरराष्ट्रीय सहकार्याची गरज अधोरेखित केली आहे. सर्व देशांनी एकत्र काम करून वैश्विक आव्हाने हाताळणे आवश्यक आहे, अन्यथा भविष्यातील संकटांमुळे जगातील असमानता आणि तणाव वाढण्याची शक्यता आहे.

भारतासाठी महत्त्व

• मानवाधिकार आणि विकास:

भारताने या कराराच्या मुद्द्यांना पाठिंबा दिला आहे. भारतासाठी मानवाधिकार संरक्षण, शाश्वत विकास, आणि समानतेची वाटचाल महत्त्वाची आहे. त्यामुळे या करारामुळे भारताच्या आंतरराष्ट्रीय धोरणांना अधिक मजबुती मिळेल.

• पर्यावरणीय आव्हानांचे निराकरण:

भारतासारख्या विकसनशील देशांसाठी कार्बन उत्सर्जन कमी करणे आणि तापमानवाढ नियंत्रित करणे अत्यावश्यक आहे. हा करार भारताच्या पर्यावरणीय धोरणांमध्ये सुधारणा आणण्यासाठी सहाय्यक ठरू शकतो.

- **तंत्रज्ञान आणि आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (AI):**

AI तंत्रज्ञानाच्या नियमनासाठी भारतासारख्या देशांनी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य करणे आवश्यक आहे, कारण भविष्यातील तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे जागतिक आव्हाने निर्माण होऊ शकतात.

निष्कर्ष

'Pact for the Future' हा करार जगासाठी एक महत्त्वपूर्ण टप्पा आहे. भविष्यातील संकटांचा सामना करण्यासाठी आणि शाश्वत विकासाच्या मार्गावर जगाला आणण्यासाठी सर्व देशांनी एकत्र येऊन काम करणे अत्यावश्यक आहे. या करारामुळे आंतरराष्ट्रीय सहकार्य, शाश्वत विकास, आणि मानवाधिकारांचे रक्षण हे मुद्दे अधिक दृढ होतील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि जागतिक प्रशासन:

UPSC च्या GS पेपर 2 मध्ये या करारासंबंधी जागतिक सहकार्य आणि आंतरराष्ट्रीय धोरणांवर आधारित प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

पर्यावरण आणि शाश्वत विकास:

शाश्वत विकास आणि तापमानवाढ यासंबंधी मुद्दे MPSC च्या परीक्षांमध्येही महत्त्वपूर्ण ठरू शकतात. या करारामुळे पर्यावरणीय समस्या सोडवण्यासाठी नवीन पद्धतींचा विचार होईल.

तंत्रज्ञानाचे नियमन आणि AI:

भविष्यातील तंत्रज्ञानाच्या वापरासंदर्भात आंतरराष्ट्रीय पातळीवरील नियमन UPSC च्या परीक्षांमध्ये महत्त्वाचे ठरू शकते. AI चे नियमन आणि त्याचे मानवी हक्कांवर होणारे परिणाम यावर आधारित प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

2.5 भारत आणि ब्रुनेई दरुस्सलामचे संबंध 'वर्धित भागीदारी'च्या दिशेने: द्विपक्षीय संबंधांत मोठी उंची

भारत आणि ब्रुनेई दरुस्सलाम यांच्यातील द्विपक्षीय संबंधांना नवी दिशा देण्यात आली असून, दोन्ही देशांनी आपले संबंध 'वर्धित भागीदारी' (Enhanced Partnership) या स्तरावर नेण्याचा निर्णय घेतला आहे. या निर्णयाने व्यापार, सुरक्षा, ऊर्जा, शिक्षण आणि सांस्कृतिक सहकार्य या विविध क्षेत्रांत सहकार्य वाढविण्याचा मार्ग मोकळा केला आहे.

महत्त्वपूर्ण मुद्दे

1. ऊर्जा क्षेत्रात सहकार्य:

ब्रुनेई दरुस्सलाम हा तेल आणि नैसर्गिक वायूच्या दृष्टीने समृद्ध देश आहे. भारताला याचा फायदा मिळावा आणि ब्रुनेईला भारताच्या विशाल बाजारपेठेचा लाभ मिळावा या उद्देशाने ऊर्जा क्षेत्रातील सहकार्य वाढविण्यावर भर देण्यात येत आहे. विशेषतः एलएनजी (LNG) च्या व्यापारात दोन्ही देशांमध्ये सहकार्य वाढणार आहे.

2. सुरक्षा आणि सामरिक सहकार्य:

दोन्ही देशांनी सागरी सुरक्षा आणि आतंकवादविरोधी सहकार्यावर भर दिला आहे. भारताच्या 'Act East Policy' चा एक भाग म्हणून ब्रुनेईला सामरिक दृष्टिकोनातून महत्त्व दिले जात आहे. या भागातील स्थिरता आणि शांततेसाठी दोन्ही देश सागरी व्यापारमार्गावर सुरक्षा वाढविणार आहेत.

3. व्यापार आणि गुंतवणूक:

भारत आणि ब्रुनेई दरुस्सलाम यांच्यातील व्यापार वाढवण्यासाठी व्यापार आणि गुंतवणुकीसाठी नवीन करार करण्यात येणार आहे. ब्रुनेईकडून भारतात ऊर्जा क्षेत्रात गुंतवणूक करण्यास उत्सुकता दर्शविण्यात आली आहे, तसेच भारतातील आयटी आणि औषधनिर्माण क्षेत्रांत ब्रुनेईने स्वारस्य दाखविले आहे.

4. सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक सहकार्य:

दोन्ही देशांमधील सांस्कृतिक संबंध वाढविण्यासाठी आणि विद्यार्थी विनिमय कार्यक्रम सुरू करण्यासाठी प्रयत्न करण्यात येणार आहेत. विशेषतः भारतीय परंपरा, योग, आणि आयुर्वेद यांसारख्या क्षेत्रांत ब्रुनेईच्या लोकांमध्ये उत्सुकता वाढत आहे.

5. बहुपक्षीय व्यासपीठांवर सहकार्य:

भारत आणि ब्रुनेई दरुस्सलाम हे आसियान (ASEAN), सहकार्यासाठी हिंद महासागर परिषद (IOR-ARC), आणि संयुक्त राष्ट्र संघ यांसारख्या आंतरराष्ट्रीय संघटनांमध्ये सक्रिय आहेत. दोन्ही देशांनी या व्यासपीठांवर सहकार्य अधिक दृढ करण्याचे आश्वासन दिले आहे, विशेषतः आंतरराष्ट्रीय पर्यावरण संरक्षण आणि मानवाधिकारांच्या संरक्षणात.

वर्धित भागीदारीचे परिणाम

■ ऊर्जा सुरक्षा:

भारताच्या वाढत्या ऊर्जा गरजा पूर्ण करण्यासाठी ब्रुनेईकडून नैसर्गिक वायू आणि इतर ऊर्जा साधनांचा निर्यात वाढणार आहे. यामुळे भारताच्या ऊर्जा सुरक्षेला आधार मिळेल.

■ सामरिक सहकार्य:

हिंद महासागर क्षेत्रात सागरी सुरक्षा आणि मुक्त व्यापारमार्गांची सुनिश्चिती करण्यासाठी दोन्ही देशांमध्ये सामरिक सहकार्य वाढणार आहे.

▪ व्यापार वाढ:

व्यापारातील अडथळे दूर करण्यासाठी दोन्ही देशांनी व्यापार संधी आणि गुंतवणुकीला प्रोत्साहन देण्यावर भर दिला आहे, ज्यामुळे दोन्ही देशांच्या अर्थव्यवस्थांना फायदा होईल.

▪ भारतासाठी महत्त्व

ब्रुनेई दरुस्सलाम हे एक छोटे परंतु आर्थिक दृष्टिकोनातून समृद्ध राष्ट्र आहे, जे भारताच्या ऊर्जा सुरक्षेसाठी महत्त्वपूर्ण आहे. भारताचे 'Act East Policy' मधील हे एक महत्वाचे पाऊल आहे, ज्यामुळे भारताला पूर्वेकडील आशियाई देशांबरोबर सामरिक, व्यापार आणि सांस्कृतिक संबंध दृढ करता येतील.

निष्कर्ष

भारत आणि ब्रुनेई दरुस्सलाम यांच्यातील 'वर्धित भागीदारी' हा केवळ व्यापार किंवा ऊर्जा क्षेत्रापुरता मर्यादित नाही, तर त्याचा व्याप सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि सामरिक संबंधांतही वाढणार आहे. या निर्णयामुळे दोन्ही देशांना भविष्यातील आव्हानांना एकत्रितपणे सामोरे जाण्याची क्षमता मिळेल, तसेच जागतिक पातळीवरील सहकार्य अधिक दृढ होईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि 'Act East Policy':

या संबंधांमधून UPSC आणि MPSC परीक्षांमध्ये भारताच्या आंतरराष्ट्रीय धोरणांवर आधारित प्रश्न येण्याची शक्यता आहे.

ऊर्जा सुरक्षा:

भारताच्या ऊर्जा सुरक्षेच्या दृष्टीने ब्रुनेई दरुस्सलामबरोबरचे सहकार्य महत्वाचे आहे. यावर आधारित ऊर्जा क्षेत्रातील सहकार्याच्या उद्दिष्टांवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

सागरी सुरक्षा आणि सामरिक सहकार्य:

हिंद महासागर क्षेत्रातील सागरी सुरक्षा आणि भारताचे सामरिक हितसंबंध यावर आधारित प्रश्न UPSC च्या GS पेपर 2 आणि MPSC च्या आंतरराष्ट्रीय घडामोडी विषयक पेपरमध्ये महत्त्वपूर्ण ठरू शकतात.

2.6 भारताचे ऑपरेशन सदभाव: लाओस, म्यानमार आणि व्हिएतनामसाठी मानवतावादी मदत आणि आपत्ती निवारण

भारताने आपले आंतरराष्ट्रीय धोरण आणि शेजारील देशांशी मैत्रीपूर्ण संबंध आणखी दृढ करण्यासाठी 'ऑपरेशन सदभाव' (Operation Sadbhav) सुरू केले आहे. या मोहिमेत भारताने लाओस, म्यानमार, आणि व्हिएतनाम या दक्षिणपूर्व आशियाई देशांना मानवतावादी मदत आणि आपत्ती निवारण (Humanitarian Assistance and Disaster Relief - HADR) पुरविण्यासाठी पुढाकार घेतला आहे. या उपक्रमाने भारताच्या परोपकारी दृष्टिकोनाचे प्रदर्शन घडवून आणले आहे, ज्यातून त्या देशांतील नागरिकांना मोठा आधार मिळणार आहे.

महत्त्वपूर्ण मुद्दे

1. सहाय्य आणि आपत्ती निवारण (HADR):

लाओस, म्यानमार आणि व्हिएतनाम हे देश नैसर्गिक आपत्तींना वारंवार सामोरे जात असतात. या पार्श्वभूमीवर, भारताने त्यांना तातडीची अन्नधान्य, औषधे, पाणी, तंबू आणि जीवनावश्यक वस्तू पुरविण्याची जबाबदारी घेतली आहे. तसेच, आपत्ती व्यवस्थापनासाठी आवश्यक साहित्य पुरविण्यासाठी विशेष विमानांची व्यवस्था करण्यात आली आहे.

2. मैत्रीपूर्ण संबंध दृढ करण्याचा उद्देश:

'ऑपरेशन सदभाव' चा उद्देश केवळ मानवतावादी मदत पुरविणे इतकाच मर्यादित नाही, तर यामागे भारताच्या **Act East Policy** ला बळकटी देण्याचा मानस आहे. या माध्यमातून भारताने आपल्या शेजारील देशांशी सामरिक आणि आर्थिक संबंध दृढ करण्याची रणनीती अवलंबली आहे.

3. विस्तारित संबंध:

या मोहिमेद्वारे भारताने या देशांबरोबर आपत्ती व्यवस्थापन, संरक्षण सहकार्य आणि विकासात्मक कार्यक्रम वाढविण्यावर भर दिला आहे. या देशांना दिलेली मदत भारताच्या आंतरराष्ट्रीय सहकार्याची दृष्टी स्पष्ट करते.

4. भौगोलिक जवळीक:

लाओस, म्यानमार आणि व्हिएतनाम या देशांशी आसियान (ASEAN) अंतर्गतही भारताचे घनिष्ट संबंध आहेत. हे देश नैसर्गिक आपत्तीमुळे सातत्याने त्रस्त होत असतात. या पार्श्वभूमीवर, भारताचा दक्षिण पूर्व आशियातील सामरिक हस्तक्षेप आणि मदतकार्य अधिक महत्त्वपूर्ण ठरते.

5. भविष्यातील सहकार्याचा पाया:

‘ऑपरेशन सद्भाव’ ही केवळ तात्पुरती मदत नसून भविष्यातील आणखी व्यापक सहकार्याचा एक पाऊल आहे. भारताने या देशांना आपत्ती व्यवस्थापनातील आपले कौशल्य पुरवण्याची तयारी दर्शविली आहे, ज्यामुळे भविष्यातील संकटांमध्येही भारत हा विश्वसनीय सहकारी म्हणून ओळखला जाईल.

मोहिमेचा प्रभाव

■ मानवतावादी मदत:

या ऑपरेशनमुळे लाखो नागरिकांना जीवनावश्यक वस्तू उपलब्ध होणार आहेत, ज्यामुळे त्यांच्या जीवनात सुधारणा घडून येईल.

■ राजनैतिक बळकटी:

या देशांशी भारताच्या मैत्रीपूर्ण संबंधांना बळकटी मिळणार आहे, ज्यातून राजनैतिक आणि आर्थिक संबंध अधिक दृढ होतील.

■ सामरिक सहकार्य:

भविष्यातील संकटांमध्ये भारत सहकार्याचे एक मजबूत स्त्रोत ठरेल, ज्यामुळे या देशांच्या सामरिक संबंधांमध्ये भारताची भूमिका अधिक महत्त्वाची होईल.

भारतासाठी महत्त्व

‘ऑपरेशन सद्भाव’ हा भारताच्या शेजारील देशांबरोबरचा सामरिक आणि मानवतावादी दृष्टिकोन स्पष्ट करणारा उपक्रम आहे. भारताने या देशांबरोबर मैत्रीपूर्ण संबंधांना गती दिली आहे, तसेच आंतरराष्ट्रीय सहकार्याच्या क्षेत्रात भारताची जबाबदारीही सिद्ध केली आहे.

निष्कर्ष

‘ऑपरेशन सद्भाव’ हा एक महत्त्वाकांक्षी मानवतावादी उपक्रम आहे, ज्यामुळे भारताने आपल्या शेजारील देशांच्या विकासात आणि संकट निवारणात महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. या मोहिमेच्या माध्यमातून भारताने आंतरराष्ट्रीय मानवी मूल्ये आणि आपत्ती व्यवस्थापन यातील आपली कर्तव्यशीलता सिद्ध केली आहे. तसेच, हे अभियान भविष्यातील सहकार्याचे नवे मार्ग निर्माण करेल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

भारताच्या Act East Policy च्या संदर्भात:

या उपक्रमामुळे UPSC आणि MPSC परीक्षांमध्ये भारताच्या शेजारील देशांसोबतच्या धोरणांवर आधारित प्रश्न येण्याची शक्यता आहे.

मानवतावादी मदत आणि आपत्ती निवारण:

आपत्ती व्यवस्थापन आणि HADR उपक्रमांमध्ये भारताचे योगदान यावर आधारित प्रश्न विशेषतः आंतरराष्ट्रीय संबंध आणि आपत्ती व्यवस्थापन विषयांमध्ये महत्त्वपूर्ण ठरू शकतात.

आसियान सहकार्य:

भारत-आसियान सहकार्यावर आधारित प्रश्न UPSC च्या GS पेपर 2 मध्ये आंतरराष्ट्रीय संबंधांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

SWAPNIL'S
IAS
From Dream to Reality

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024

Online

आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी

बॅच सुरू

2 ऑक्टोबर, 2024

सकाळी 7 ते 8:30

मोजक्या जागा शिल्लक

आजच आपला प्रवेश निश्चित करा

फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:

www.swapnilsias.co.in   9209084708

श्री स्वप्नील हडपे सर

3. सामाजिक आणि आर्थिक विकास

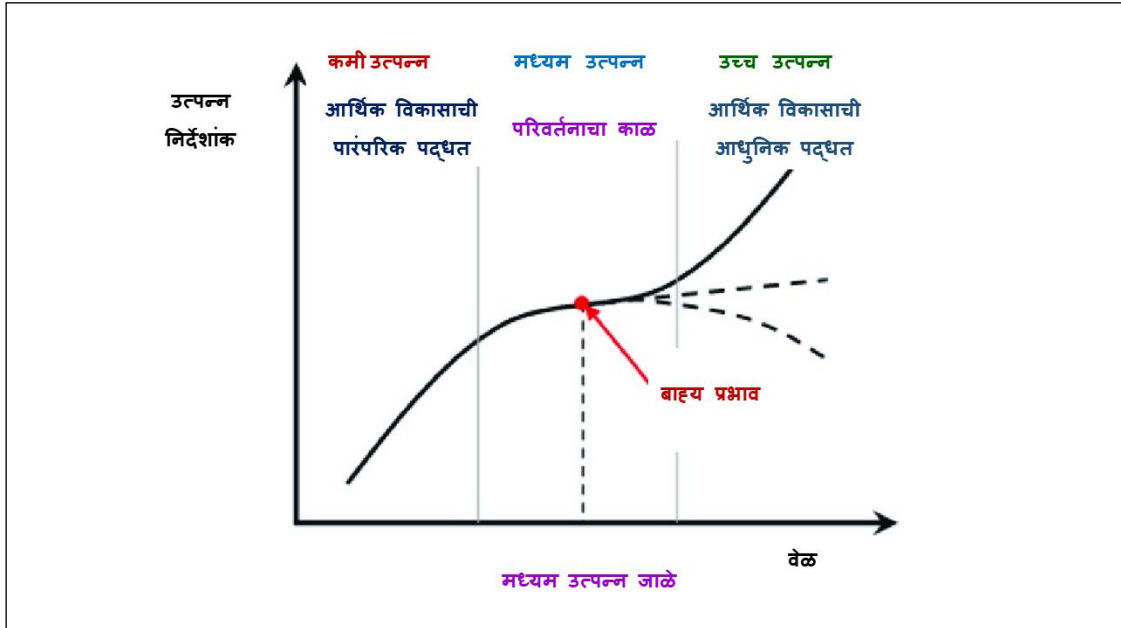
3.1 जागतिक बँकेचा अहवाल 'World Development Report 2024: The Middle Income' - भारताला मध्यम-उत्पन्न सापळ्यात अडकण्याचा धोका

जागतिक बँकेने नुकताच प्रकाशित केलेला 'वर्ल्ड डेव्हलपमेंट रिपोर्ट 2024: द मिडल इन्कम' या अहवालानुसार विविध देश, ज्यामध्ये भारताचा समावेश आहे, हे मध्यम उत्पन्न गटातील देशांमध्ये अडकण्याचा धोका पत्करतात. मध्यम उत्पन्न सापळा (Middle Income Trap) ही अशी परिस्थिती आहे, जिथे देश काही प्रमाणात आर्थिक प्रगती करतो, परंतु उच्च-उत्पन्न देशांच्या श्रेणीत पोहोचण्यात अयशस्वी ठरतो.

अहवालातील महत्त्वपूर्ण मुद्दे

1. मध्यम उत्पन्न सापळा म्हणजे काय?

मध्यम उत्पन्न सापळा म्हणजे एक आर्थिक संकल्पना, जिथे देशांची आर्थिक वृद्धी अर्धवट टप्प्यात थांबते आणि ते देश उच्च-उत्पन्न स्तरावर पोहोचू शकत नाहीत. प्रामुख्याने, देशाचे उत्पादनक्षमता आणि तंत्रज्ञान प्रगतीच्या अभावामुळे अर्थव्यवस्था स्थिरावते.

2. भारतासह इतर देशांना धोका:

या अहवालानुसार, भारतासह अनेक मध्यम उत्पन्न गटातील देशांना मध्यम उत्पन्न सापळ्यात अडकण्याचा धोका आहे. विशेषतः, भारतातील तंत्रज्ञानाची मर्यादा, उत्पादनक्षमता वाढविण्याच्या उपायांची कमी, आणि समावेशक आर्थिक धोरणांची कमतरता ही यामागील मुख्य कारणे आहेत.

3. प्रगतीसाठी आवश्यक क्षेत्रे:

भारताला या सापळ्यात अडकू नये म्हणून काही महत्वाचे क्षेत्रे अधिक प्रभावीपणे सुधारण्याची गरज आहे. त्यामध्ये पुढील मुद्दे महत्वाचे ठरतात:

- **तंत्रज्ञानातील गुंतवणूक वाढविणे:** तंत्रज्ञानावर भर देऊन उत्पादनक्षमता वाढवणे महत्वाचे आहे.
- **शिक्षण आणि कौशल्य विकासावर भर:** भारतातील कुशल कामगारांच्या संख्येवर लक्ष केंद्रीत करून त्यांना जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक बनविणे.
- **आरोग्य क्षेत्रातील सुधारणा:** निरोगी कार्यबल देशाच्या प्रगतीसाठी महत्वाचे ठरते.
- **उद्योग-श्रम धोरणे:** उत्पादन क्षेत्रात अधिक गुंतवणूक आणि नवोन्मेषांवर भर देणे.

4. समावेशक विकासाची आवश्यकता:

भारताची प्रगती काही शहरांमध्ये केंद्रित असली, तरी ग्रामीण भागातील विकासाला महत्त्व देण्याची गरज आहे. समावेशक विकास धोरणे राबविणे आवश्यक आहे, ज्यामध्ये शाश्वतता आणि सर्वसमावेशकता यांवर भर देण्यात येईल.

5. काय केले पाहिजे?

भारताने आपली अर्थव्यवस्था उच्च-उत्पन्न देशांप्रमाणे अधिक नवोन्मेषक (Entrepreneurial), तंत्रज्ञानाभिमुख (Technology Oriented) आणि कुशलता-आधारित (Skill-based) करावी. त्यासाठी, मूलभूत सुविधांची उभारणी, शैक्षणिक धोरणांमध्ये सुधारणा आणि तंत्रज्ञानावर आधारित अर्थव्यवस्थेचा स्वीकार महत्वाचा ठरणार आहे.

मध्यम उत्पन्न सापळ्यातून बाहेर पडण्याचा मार्ग

■ नवोन्मेष आणि उद्योजकता (Entrepreneurship and Industrialisation):

नवोन्मेष आणि उद्योजकता वाढविणे अत्यावश्यक आहे. स्टार्ट-अप संस्कृतीला प्रोत्साहन देणे, मूलभूत संशोधनावर भर देणे, आणि कौशल्य विकास हा यामधून बाहेर पडण्यासाठी एक उपाय आहे.

■ मूलभूत सुविधा:

रस्ते, वीज, पाणी, आणि दळणवळणाच्या सुविधांमध्ये सुधारणा केल्यास, उद्योजकतेला चालना मिळेल, ज्यामुळे उत्पादकता वाढविण्यास मदत होईल.

■ आर्थिक धोरणात सुधारणा:

देशाने कायम आर्थिक धोरणे, समविकासाची उद्दिष्टे, आणि आंतरराष्ट्रीय व्यापारात सहभाग वाढविण्यावर भर दिला पाहिजे. जागतिक पातळीवर आर्थिक स्पर्धा टिकवून ठेवण्यासाठी, बाजारपेठांचे विविधीकरण आवश्यक आहे.

■ कुशलतेची उभारणी आणि शैक्षणिक सुधारणा:

भारतातील युवाशक्तीला अधिक कौशल्यपूर्ण आणि रोजगारक्षम बनविणे अत्यावश्यक आहे. उच्च शिक्षण आणि तंत्रज्ञानाधारित प्रशिक्षणावर भर देणे महत्वाचे ठरते.

भारतासाठी महत्त्व

भारताची अर्थव्यवस्था काही दशकांत वेगाने वाढत असली तरीही, तिला स्थिरता मिळण्यासाठी आणि मध्यम उत्पन्न सापळ्यात अडकण्यापासून वाचण्यासाठी, अधिक कुशलता, तंत्रज्ञान आणि नवोन्मेषांवर भर देणे आवश्यक आहे. आर्थिक समावेशकता, सर्वेकष विकास आणि तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीला चालना देऊन भारताला उच्च-उत्पन्न श्रेणीत नेण्यासाठी गंभीर प्रयत्न करावे लागतील.

निष्कर्ष

जागतिक बँकेचा 'वर्ल्ड डेव्हलपमेंट रिपोर्ट 2024: द मिडल इन्कम' भारताला भविष्यकाळातील आर्थिक आव्हानांची पूर्वसूचना देतो. भारताने या सापळ्यात अडकण्याचे धोके ओळखून तातडीने कृती केली पाहिजे, ज्यामुळे भविष्यातील आर्थिक विकास आणि स्थिरता सुनिश्चित होईल. मध्यम उत्पन्न सापळ्यात अडकणारे देश उच्च-उत्पन्न गटात जाण्यासाठी आवश्यक पावले उचलत नाहीत आणि त्यामुळे त्यांची वाढ ठप्प होते. भारताला या सापळ्यात अडकू न देता, सतत नवोन्मेष व तंत्रज्ञानाच्या दिशेने वाटचाल करणे गरजेचे आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

• आंतरराष्ट्रीय आर्थिक परिमाणे:

या रिपोर्टद्वारे मध्यम उत्पन्न सापळा आणि त्याचा परिणाम भारताच्या आर्थिक धोरणांवर होण्याची शक्यता आहे. हा मुद्दा UPSC GS पेपर 3 च्या आर्थिक विकास आणि MPSC आर्थिक धोरणांमध्ये महत्त्वाचा ठरू शकतो.

• आर्थिक सुधारणा आणि धोरणे:

भारताच्या आर्थिक धोरणांवर आधारित प्रश्न UPSC आणि MPSC दोन्ही परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात, विशेषतः उद्योगधोरण, कुशलता विकास, आणि उत्पादनक्षमता या संदर्भात.

• तंत्रज्ञान आणि नवोन्मेष:

आर्थिक विकासातील नवोन्मेष आणि तंत्रज्ञानाचा प्रभाव या संदर्भातील प्रश्नांना स्पर्धात्मक परीक्षांमध्ये महत्त्व दिले जाऊ शकते.

3.2 आर्थिक समावेशन आणि प्रधान मंत्री जन धन योजना (PMJDY) चे 10 वर्षे पूर्ण

भारताने अलीकडेच प्रधान मंत्री जन धन योजना (PMJDY) च्या 10व्या वर्धापन दिनानिमित्त मोठे यश साजरे केले. **28 ऑगस्ट 2014 रोजी** सुरू झालेली ही योजना भारतातील आर्थिक समावेशन वाढवण्यासाठी एक क्रांतिकारी पाऊल होते. या योजनेचा मुख्य उद्देश बँकिंग सुविधांचा प्रसार करून गरिबांना आर्थिक सेवांच्या मुख्य प्रवाहात आणणे हा होता. गेल्या दशकात, PMJDY ने गरीब आणि दुर्बल घटकांना बँक खात्यांद्वारे आर्थिक सेवांमध्ये सामावून घेऊन त्यांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाला चालना दिली आहे.

प्रधान मंत्री जन धन योजना (PMJDY) ची प्रमुख उद्दिष्टे

1. आर्थिक समावेशन:

या योजनेचा मुख्य उद्देश प्रत्येक कुटुंबातील कमीतकमी एक व्यक्तीचे बँक खाते उघडणे, ज्यायोगे बँकिंग व्यवस्थेच्या सुविधांचा लाभ घेता येईल.

2. शून्य बॅलन्स खाते:

PMJDY अंतर्गत उघडलेल्या खात्यांसाठी शून्य शिल्लक ठेवण्याची आवश्यकता नाही, ज्यामुळे गरीब आणि वंचित वर्गही बँकिंग व्यवस्थेत सहभागी होऊ शकतात.

3. दुर्बल आणि गरीब घटकांसाठी लाभ:

या योजनेद्वारे, डायरेक्ट बेनिफिट ट्रान्सफर (DBT) सारख्या योजनांचा लाभ गरिबांना थेट त्यांच्या बँक खात्यात मिळू लागला आहे. यामुळे अनुदान, पेन्शन, आणि इतर आर्थिक सहाय्य थेट खात्यात जमा केले जाते.

4. बिमा आणि पेंशन सुविधा:

PMJDY खातेदारांना रु. 2 लाखांपर्यंतचे अपघाती विमा संरक्षण आणि पेंशन योजना यामध्ये उपलब्ध करून दिल्या गेल्या आहेत.

5. रुपये डेबिट कार्ड:

प्रत्येक PMJDY खातेदाराला रुपये डेबिट कार्ड दिले जाते, ज्याद्वारे त्यांनी एटीएम द्वारे पैसे काढणे, खरेदीसाठी कार्डचा वापर करणे आणि इतर बँकिंग व्यवहार करण्याची सोय मिळते.

PMJDY योजनेची 10 वर्षातील महत्त्वाची उपलब्धी

■ अनेक बँक खातेधारकांची वाढ:

योजनेच्या 10 वर्षांत, 49 कोटींहून अधिक खाते उघडण्यात आली आहेत. त्यातील 56% खाते ग्रामीण भागातील आहेत, तर 55% महिलांच्या नावाने उघडलेली आहेत, ज्यामुळे महिलांचे आर्थिक सक्षमीकरण वाढले आहे.

■ बँकिंग व्यवस्थेतील क्रांती:

योजनेमुळे ग्रामीण आणि दुर्गम भागांमध्ये बँकिंग व्यवस्था पोहोचली आहे, ज्यामुळे आर्थिक समावेशनात मोठी वाढ झाली आहे.

■ डायरेक्ट बेनिफिट ट्रान्सफर (DBT):

सरकारच्या विविध योजनांचे अनुदान PMJDY खात्यांमध्ये थेट हस्तांतरित केले जाते, ज्यामुळे भ्रष्टाचार कमी झाला आहे आणि लाभार्थींना अनुदान वेळेत मिळण्यास मदत झाली आहे.

■ डिजिटल व्यवहारांचा प्रसार:

रुपे डेबिट कार्डद्वारे लाखो नव्या खातेधारकांनी डिजिटल व्यवहारांमध्ये सहभाग घेतला आहे, ज्यामुळे भारताच्या डिजिटल अर्थव्यवस्थेला चालना मिळाली आहे.

■ बचत वाढविण्यात मदत:

PMJDY अंतर्गत उघडलेल्या बँक खात्यांमुळे देशातील गरीब नागरिकांमध्ये बचतीची सवय रुजली आहे. यामुळे कुटुंबाचे आर्थिक स्थैर्य वाढले आहे.

आर्थिक समावेशनाचा महत्त्वाचा भाग

PMJDY योजनेमुळे आर्थिक समावेशनाचे उद्दिष्ट मोठ्या प्रमाणात साध्य झाले आहे. ग्रामीण भागातील आणि दुर्बल घटकांना बँकिंग सुविधांचा लाभ देणे हे या योजनेचे प्रमुख वैशिष्ट्य राहिले आहे. या योजनेने गरीबांना फक्त बँकिंग सेवांचा लाभ दिला नाही, तर त्यांना वित्तीय साक्षरतेचा भाग बनवून त्यांचा आर्थिक विकासही सुनिश्चित केला आहे.

PMJDY चा भविष्यातील मार्ग

योजनेच्या पुढील दशकात, सरकारचे लक्ष कर्ज उपलब्धता वाढवणे, नवीन वित्तीय उत्पादनांची जोडणी, आणि वित्तीय साक्षरतेत सुधारणा करण्यावर असेल. भारतात आर्थिक समावेशन वाढविण्यासाठी आणि ग्रामीण भागात कर्जवितरणाची प्रक्रिया सुलभ करण्यासाठी सरकार अनेक उपाययोजना राबविणार आहे.

निष्कर्ष

प्रधान मंत्री जन धन योजना ही भारताच्या आर्थिक सक्षमीकरणाच्या योजनेतील एक प्रमुख पाऊल आहे. गरीब आणि दुर्बल घटकांना मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी या योजनेने महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली आहे. बँकिंग सुविधांचा प्रसार, डिजिटल आर्थिक व्यवहार, आणि वित्तीय समावेशन वाढविण्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी PMJDY एक आदर्श उदाहरण ठरली आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आर्थिक समावेशन:

आर्थिक समावेशनासंबंधित मुद्दे हे UPSC GS पेपर 2 आणि GS पेपर 3 च्या सामाजिक न्याय, आर्थिक विकास, आणि वित्तीय समावेशनाच्या धोरणांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

शासन धोरणे:

PMJDY सारखी योजना भारतातील आर्थिक धोरणांचा भाग असल्याने UPSC आणि MPSC च्या परीक्षांमध्ये यासंदर्भातील प्रश्न विचारले जाऊ शकतात, विशेषतः आर्थिक विकासावर आधारित अभ्यासक्रमात.

वित्तीय साक्षरता आणि समावेश:

या योजनेने भारतातील ग्रामीण व दुर्बल घटकांसाठी आर्थिक समावेश वाढविला आहे. त्यामुळे, वित्तीय साक्षरता आणि समावेशनासंदर्भातील प्रश्न परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

3.3 पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी महाराष्ट्रातील पालघर येथे वधावन बंदराचे भूमिपूजन केले

भारताच्या सागरी धोरणामध्ये महत्त्वपूर्ण पाऊल उचलत, पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी महाराष्ट्रातील पालघर जिल्ह्यातील **वधावन बंदराचे भूमिपूजन** केले आहे. हे बंदर भारतातील एक मोठे आणि उच्च क्षमतेचे बंदर म्हणून उभे राहणार आहे. या बंदरामुळे भारताच्या सागरी व्यापारात मोठी वाढ होणार असून, देशाच्या आर्थिक विकासाचा चालना मिळेल. वधावन बंदराच्या माध्यमातून भारताचा सागरी व्यापार अधिक सुव्यवस्थित आणि जलद होणार आहे.

वधावन बंदराचे महत्त्व

1. उच्च क्षमतेचे बंदर:

वधावन बंदर भारतातील सर्वात मोठ्या बंदरांपैकी एक असेल आणि याची क्षमता **10 लाख TEUs (Twenty-foot Equivalent Units)** इतकी असणार आहे, ज्यामुळे भारताचे सागरी वाहतूक अधिक सुलभ होईल.

2. सागरी व्यापाराला चालना:

या बंदराच्या उभारणीमुळे भारतातील सागरी व्यापाराला मोठी चालना मिळणार आहे. वधावन बंदरामुळे देशातील निर्यात आणि आयात प्रक्रियेचा विस्तार होईल, ज्यामुळे आर्थिक विकासाला मदत होईल.

3. पर्यावरणीय आणि तंत्रज्ञानातील प्रगती:

हे बंदर पर्यावरणपूरक तंत्रज्ञान आणि आधुनिक सुविधांद्वारे बांधले जाणार आहे. वधावन बंदराचा विकास एक हरित बंदर म्हणून होईल आणि सागरी व्यापारामध्ये तंत्रज्ञानाचा अधिकाधिक वापर केला जाईल.

4. आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला चालना:

वधावन बंदरामुळे भारताची आंतरराष्ट्रीय व्यापार क्षमताही वाढेल. हे बंदर आशियाई, आफ्रिकन आणि युरोपीय देशांशी व्यापार अधिक जलद आणि प्रभावीपणे होण्यास मदत करणार आहे.

वधावन बंदराच्या विकासाचे महत्त्वाचे घटक

1. स्थानिक अर्थव्यवस्थेला चालना:

वधावन बंदरामुळे पालघरसह संपूर्ण महाराष्ट्राच्या स्थानिक अर्थव्यवस्थेला चालना मिळणार आहे. याठिकाणी मोठ्या प्रमाणात रोजगाराच्या संधी निर्माण होतील, ज्यामुळे स्थानिक नागरिकांना आर्थिक लाभ होईल.

2. वाहतूक आणि लॉजिस्टिक्स सुधारणा:

वधावन बंदराच्या माध्यमातून मालवाहतुकीची प्रक्रिया अधिक जलद आणि सुव्यवस्थित होईल. यामुळे देशाच्या व्यापार धोरणात मोठे बदल होतील आणि लॉजिस्टिक्स क्षेत्रातही सुधारणा होईल.

3. राष्ट्रीय महत्त्वाचे बंदर:

वधावन बंदर भारताच्या राष्ट्रीय सागरी धोरणाचा महत्त्वाचा भाग ठरणार आहे. हे बंदर देशातील इतर मोठ्या बंदरांसोबत स्पर्धा करेल आणि भारताच्या सागरी व्यापारात योगदान देईल.

4. सागरी सुरक्षेचा आधार:

वधावन बंदरामुळे सागरी सुरक्षेला देखील बळकटी मिळेल. या बंदराद्वारे सागरी मार्गांचा अधिक उपयोग होईल आणि समुद्रमार्गाने होणाऱ्या वाहतुकीवर अधिक नियंत्रण ठेवता येईल.

निष्कर्ष

वधावन बंदराचा विकास हा भारताच्या सागरी क्षेत्रातील एक महत्वाचा टप्पा आहे. या बंदरामुळे भारताचा आंतरराष्ट्रीय व्यापार अधिक विस्तारित होईल आणि देशाच्या आर्थिक प्रगतीला चालना मिळेल. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली उभारले जाणारे हे बंदर भारताच्या आर्थिक, औद्योगिक, आणि सागरी विकासात मोठे योगदान देईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

• भारताची सागरी धोरणे:

वधावन बंदराचे महत्त्व भारताच्या सागरी धोरणांसाठी महत्वाचे आहे. यासंबंधित प्रश्न UPSC GS पेपर 3 च्या आर्थिक विकास आणि पायाभूत सुविधा या घटकांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

• आंतरराष्ट्रीय व्यापार:

या बंदरामुळे भारताच्या आंतरराष्ट्रीय व्यापारातील भूमिका मोठी होणार आहे. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापार धोरणे आणि भारताच्या सागरी व्यापाराचे महत्त्व UPSC आणि MPSC परीक्षांमध्ये येऊ शकते.

• सागरी सुरक्षेचा भाग:

वधावन बंदर भारताच्या सागरी सुरक्षेसाठी देखील महत्वाचे ठरू शकते. सागरी सुरक्षेसंबंधित प्रश्न UPSC GS पेपर 3 च्या आंतरिक सुरक्षा या घटकात विचारले जाऊ शकतात.

• औद्योगिक विकास:

- वधावन बंदराच्या माध्यमातून होणारा औद्योगिक आणि स्थानिक विकास परीक्षांमध्ये विचारला जाऊ शकतो, विशेषतः भारताच्या पायाभूत सुविधांबाबतच्या प्रश्नांमध्ये.

3.4 स्वेच्छा वाहन आधुनिकीकरण कार्यक्रम (VVMP) – वाहन स्कॅपिंग धोरण

केंद्रीय रस्ते वाहतूक आणि महामार्ग मंत्रालयाने (MoRTH) नुकतेच स्वेच्छा वाहन आधुनिकीकरण कार्यक्रम किंवा वाहन स्कॅपिंग धोरण सुरू केले आहे. या धोरणाचा उद्देश जुनी, प्रदूषणकारी वाहने काढून टाकून आधुनिक, पर्यावरणपूरक वाहने वापरण्यास प्रोत्साहन देणे हा आहे. या धोरणाच्या माध्यमातून भारतातील वाहन उद्योग, प्रदूषण नियंत्रण आणि रस्ते सुरक्षा सुधारण्याचे महत्वाचे उद्दिष्ट आहे.

महत्वाचे मुद्दे

1. प्रदूषण कमी करणे:

या धोरणाद्वारे **15 वर्षांपेक्षा जुनी** वाहने स्कॅप करण्याचे प्रावधान आहे. ही वाहने प्रदूषणकारक असल्यामुळे, त्यांना रस्त्यावरून काढल्यास वातावरणीय प्रदूषण कमी होईल.

2. इंधन कार्यक्षमता वाढवणे:

नवीन तंत्रज्ञानावर आधारित वाहने अधिक इंधन कार्यक्षम असतात. जुनी वाहने काढून टाकल्यास नवीन वाहनांमुळे इंधन खर्च कमी होईल आणि वाहतुकीची कार्यक्षमता वाढेल.

3. वाहन उद्योगाला चालना:

या धोरणामुळे वाहन उद्योगाला प्रोत्साहन मिळेल. जुनी वाहने बदलून नवी वाहने खरेदी करण्यासाठी वित्तीय प्रोत्साहने दिली जातील, ज्यामुळे वाहन उद्योगाला आर्थिक फायदा होईल.

4. वाहकांसाठी आर्थिक प्रोत्साहन:

जुनी वाहने स्कॅप केल्यास त्यांच्या मालकांना **स्कॅपिंग प्रमाणपत्र** दिले जाईल, ज्याच्या आधारावर नवीन वाहन खरेदी करताना **कर सवलत आणि इतर फायदे** मिळू शकतात.

वाहन स्कॅपिंग धोरणाची उद्दिष्टे

▪ वाहनांच्या सुरक्षिततेत वाढ:

जुन्या वाहनांचे तांत्रिक घटक कालबाह्य झालेले असतात, ज्यामुळे अपघातांची शक्यता वाढते. या धोरणाद्वारे जुनी वाहने काढून टाकल्यास रस्ते सुरक्षेत सुधारणा होईल.

▪ पर्यावरणीय शाश्वतता:

या धोरणामुळे पर्यावरणीय शाश्वतता साध्य होईल, कारण स्कॅप केलेली वाहने प्रदूषण आणि ध्वनी प्रदूषण कमी करतील.

▪ कचऱ्याचे व्यवस्थापन:

स्कॅपिंग प्रक्रियेमध्ये जुनी वाहने पुनर्नवीनीकरण केली जातील. यामुळे भारतातील कचरा व्यवस्थापन सुधारेल आणि तांत्रिक साहित्याचे पुनर्वापर साध्य होईल.

▪ वाहनधारकांना कर सवलत:

या धोरणात वाहनधारकांना नवीन वाहन खरेदी करताना कर सवलतीचे प्रावधान आहे. त्यामुळे लोक नवीन आणि कार्यक्षम वाहने खरेदी करण्यासाठी प्रवृत्त होतील.

केंद्र आणि राज्य सरकारचे योगदान

1. राज्य सरकारांची भूमिका:

राज्य सरकारांना या धोरणाच्या अंमलबजावणीमध्ये प्राथमिक भूमिका राहणार आहे. राज्यांमध्ये वाहन स्कॅपिंग केंद्र उभारण्यात येतील.

2. वाहन निर्माता कंपन्यांची जबाबदारी:

वाहन उत्पादक कंपन्यांना या धोरणानुसार स्कॅपिंग प्रक्रियेमध्ये सक्रिय सहभाग घ्यावा लागेल आणि नवीन तंत्रज्ञानावर आधारित वाहने तयार करण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाईल.

निष्कर्ष

स्वेच्छा वाहन आधुनिकीकरण कार्यक्रम हा भारताच्या पर्यावरणीय आणि आर्थिक विकासाचा महत्त्वाचा भाग ठरणार आहे. जुनी, प्रदूषणकारक वाहने रस्त्यावरून काढून टाकल्यामुळे पर्यावरणीय शाश्वतता आणि इंधन कार्यक्षमता साध्य होईल, तर नवीन वाहनांमुळे वाहन उद्योगाला आर्थिक फायदा होईल. या धोरणाद्वारे भारतीय वाहन उद्योगाचा विकास आणि पर्यावरणीय शुद्धता या दोन्ही गोष्टी साध्य केल्या जातील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

• पर्यावरणीय शाश्वतता आणि वाहन धोरणे:

स्वेच्छा वाहन आधुनिकीकरण कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट पर्यावरणीय शाश्वतता साध्य करणे आणि वाहन उद्योगाचा विकास करणे आहे. याबाबतचे प्रश्न UPSC GS पेपर 3 च्या पर्यावरणीय मुद्दे आणि पायाभूत सुविधा घटकात विचारले जाऊ शकतात.

• रस्ते सुरक्षेचे महत्त्व:

या धोरणाच्या माध्यमातून रस्ते सुरक्षेचे महत्त्व अधोरेखित केले गेले आहे. रस्ते सुरक्षा धोरणे आणि प्रदूषण कमी करण्यासाठीचे उपाय या संदर्भात परीक्षेत विचार होऊ शकतो.

• पर्यावरणीय धोरणे आणि भारताचे कचरा व्यवस्थापन:

भारताचे कचरा व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी या धोरणाचा महत्त्वाचा वाटा आहे. कचरा व्यवस्थापनाशी संबंधित प्रश्न UPSC GS पेपर 3 मध्ये येऊ शकतात.

- **उद्योग धोरणे:**

वाहन स्कॅपिंग धोरणामुळे वाहन उद्योगाला चालना मिळेल, ज्यामुळे परीक्षेत उद्योग विकासाच्या बाबतीत प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

3.5 भारताच्या दुग्ध सहकारी क्षेत्रात क्रांतीसाठी पुढाकार – सहकार मंत्रालयाने 'White Revolution 2.0' साठी SOP लाँच केली

भारताच्या दुग्ध सहकारी क्षेत्राला नवी दिशा देण्यासाठी सहकार मंत्रालयाने महत्त्वपूर्ण पाऊल उचलत 'व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0' साठी **Standard Operating Procedure (SOP)** लाँच केली आहे. या धोरणाचा उद्देश देशातील दुग्ध उत्पादन आणि त्यासंबंधित सहकारी संस्थांच्या कार्यक्षमतेत वाढ करणे हा आहे. व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 मुळे भारतीय दुग्ध सहकारी क्षेत्राला जागतिक स्तरावर नेण्यासाठीची महत्त्वपूर्ण दिशा मिळणार आहे.

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 ची उद्दिष्टे

1. दुग्ध सहकारी संस्थांचे आधुनिकीकरण:

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 अंतर्गत दुग्ध सहकारी संस्थांचे आधुनिकीकरण आणि तांत्रिक सुधारणा केल्या जातील. या संस्थांमध्ये आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर केला जाईल, ज्यामुळे दुग्ध उत्पादकता आणि गुणवत्ता सुधारेल.

2. दुग्ध उत्पादनाचा विकास:

या कार्यक्रमाचा उद्देश देशातील दुग्ध उत्पादन वाढवणे हा आहे. भारतात दुग्ध उत्पादनाला नवीन उभारी मिळवून दुग्ध उत्पादनाला चालना देण्याचे काम व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 करणार आहे.

3. शाश्वत दुग्ध उत्पादन:

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 मुळे शाश्वत दुग्ध उत्पादनाच्या तंत्रांचा अवलंब केला जाईल. त्यामुळे दुग्ध उत्पादनाच्या प्रक्रियेतील पर्यावरणीय नुकसान कमी होईल आणि शाश्वत शेतीसाठी मदत मिळेल.

4. दुग्ध उत्पादक शेतकऱ्यांना लाभ:

दुग्ध सहकारी संस्थांमध्ये सुधारणा झाल्यामुळे दुग्ध उत्पादक शेतकऱ्यांना थेट आर्थिक लाभ होणार आहे. त्यांना दुग्ध उत्पादने विकण्यासाठी अधिक चांगले आणि हमीभाव मिळतील.

SOP चे महत्त्वाचे मुद्दे

▪ प्रशिक्षण आणि तांत्रिक मदत:

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 अंतर्गत दुग्ध शेतकऱ्यांना तांत्रिक मदत आणि प्रशिक्षण दिले जाणार आहे. यामुळे दुग्ध उत्पादनातील आधुनिक तंत्रांचा अवलंब केला जाईल आणि शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात वाढ होईल.

▪ दुग्ध वितरणाची सुधारणा:

SOP अंतर्गत दुग्ध वितरणाची प्रक्रिया अधिक सुव्यवस्थित आणि कार्यक्षम केली जाणार आहे. दुग्ध सहकारी संस्थांच्या नेटवर्कमधून वितरणाची सुधारणा होऊन ग्राहकांना गुणवत्तापूर्ण दुग्ध उत्पादने मिळणार आहेत.

▪ ग्लोबल मार्केटसाठी तयारी:

भारताचे दुग्ध उत्पादन आंतरराष्ट्रीय बाजारात आपली क्षमता वाढवण्यासाठी सज्ज होणार आहे. SOP अंतर्गत आंतरराष्ट्रीय मानकांचे पालन केले जाईल, ज्यामुळे भारताचे दुग्ध उत्पादने जागतिक बाजारात प्रतिस्पर्धी ठरतील.

▪ सहकारी संस्थांच्या कार्यक्षमतेत वाढ:

SOP च्या माध्यमातून सहकारी संस्थांचे प्रशासन आणि व्यवस्थापन सुधारले जाणार आहे. यामुळे त्यांची कार्यक्षमता वाढेल आणि अधिकाधिक दुग्ध उत्पादकांना या संस्थांमध्ये सामील होण्यास प्रवृत्त केले जाईल.

निष्कर्ष

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 हे भारतातील दुग्ध सहकारी क्षेत्रासाठी एक मोठे पाऊल आहे. यामुळे दुग्ध उत्पादक शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात वाढ होणार आहे, तसेच दुग्ध उत्पादनातील तांत्रिक सुधारणा आणि गुणवत्ता वाढणार आहे. सहकार मंत्रालयाच्या या पुढाकारामुळे भारताचे दुग्ध उत्पादन आंतरराष्ट्रीय स्तरावर स्थान मिळवण्यासाठी सज्ज होईल आणि देशाच्या आर्थिक विकासात महत्त्वाचे योगदान देईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

कृषी विकास आणि सहकार धोरणे:

व्हाईट रेव्हॉल्युशन 2.0 हे भारतातील कृषी आणि सहकारी धोरणांसाठी महत्त्वाचे आहे. UPSC GS पेपर 3 च्या कृषी आणि सहकार धोरणे या घटकात याबद्दल प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

शाश्वत शेती आणि पर्यावरणीय मुद्दे:

दुग्ध उत्पादनातील शाश्वत तंत्रांचा वापर आणि पर्यावरणीय शाश्वतता साधण्यासाठी याचा उपयोग होईल. पर्यावरणीय शाश्वतता आणि कृषी तंत्रज्ञान यासंबंधित प्रश्न परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील सहकार क्षेत्राचे महत्त्व:

सहकार क्षेत्राच्या सुधारणांचा आणि त्यामधील धोरणांचा उपयोग भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या विकासासाठी महत्त्वाचा आहे. यासंबंधित प्रश्न परीक्षांमध्ये येऊ शकतात.

दुग्ध सहकारी संस्थांचे योगदान:

भारतातील दुग्ध सहकारी संस्थांचे कार्य आणि त्यांच्यातील सुधारणा कृषी सुधारणा आणि अर्थव्यवस्थेतील सहकार क्षेत्रातील योगदान याबद्दल प्रश्न UPSC आणि MPSC परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

3.6 आयुष्मान भारत प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना (AB PM-JAY) अंतर्गत ज्येष्ठ नागरिकांसाठी आरोग्य कवच

केंद्र सरकारने आयुष्मान भारत प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजना (AB PM-JAY) अंतर्गत ज्येष्ठ नागरिकांना समर्पित आरोग्य कवच पुरविण्याचा निर्णय घेतला आहे. या निर्णयाने, ज्येष्ठ नागरिकांना अत्यावश्यक आरोग्यसेवा आणि आर्थिक सुरक्षेचे संरक्षण मिळणार आहे. केंद्रीय मंत्रिमंडळाने या योजनेला मान्यता दिली असून, या योजनेअंतर्गत ज्येष्ठ नागरिकांसाठी विशिष्ट पॅकेजेस तयार करण्यात येणार आहेत.

योजनेची वैशिष्ट्ये आणि उद्दिष्टे:

1. आरोग्य कवचाचे उद्दिष्टे:

ज्येष्ठ नागरिकांची वाढती आरोग्य समस्या लक्षात घेऊन, त्यांना मोफत आणि किफायतशीर आरोग्य सेवा उपलब्ध करून देणे हे या योजनेचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. या योजनेत दुसऱ्या आणि तृतीयक पातळीवरील आरोग्यसेवा समाविष्ट असतील.

2. आर्थिक सुरक्षा:

AB PM-JAY अंतर्गत ज्येष्ठ नागरिकांना वार्षिक ₹5 लाखांचे आरोग्य कवच प्रदान केले जाईल, ज्यामुळे आरोग्य खर्चावरचा आर्थिक भार कमी होईल. हे कवच रुग्णालयात दाखल होणे, शस्त्रक्रिया, औषधे आणि इतर उपचारांमध्ये मदत करेल.

3. रुग्णालय नेटवर्क:

देशभरातील खाजगी आणि शासकीय रुग्णालयांमध्ये या योजनेअंतर्गत सेवा उपलब्ध असतील. ज्येष्ठ नागरिकांना कोणत्याही नोंदणीकृत रुग्णालयात कॅशलेस उपचाराची सुविधा दिली जाईल.

4. विशेष पॅकेजेस:

योजनेअंतर्गत हृदयविकार, मूत्रपिंडविकार, कर्करोग, तंत्रिका विकार आणि इतर गंभीर आजारांवर उपचारासाठी विशेष पॅकेजेस तयार करण्यात आली आहेत. ज्येष्ठ नागरिकांच्या वारंवार आरोग्य तपासणीच्या सोयीसाठीही विशेष सुविधा असतील.

या निर्णयाचे महत्त्व:

■ ज्येष्ठ नागरिकांच्या आरोग्याची काळजी:

देशातील वाढत्या ज्येष्ठ लोकसंख्येच्या आरोग्य समस्यांचा सामना करण्यासाठी हा निर्णय अत्यंत महत्त्वाचा आहे. यामुळे ज्येष्ठ नागरिकांना त्यांच्या आरोग्याच्या काळजीसाठी वित्तीय आधार मिळेल.

■ आर्थिक आणि सामाजिक परिणाम:

AB PM-JAY अंतर्गत दिलेले आरोग्य कवच ज्येष्ठ नागरिकांना आर्थिक संकटातून बाहेर काढण्यात मदत करेल. या निर्णयामुळे वयोवृद्ध नागरिकांच्या कुटुंबीयांवरील आरोग्य खर्चाचा ताण कमी होईल आणि त्यांना शाश्वत आरोग्य सुविधा मिळतील.

■ सर्वसमावेशक आरोग्य सेवा:

सरकारच्या या पावलाने सर्वसमावेशक आणि सर्वासाठी उपलब्ध असलेल्या आरोग्य सेवेच्या दृष्टिकोनाला चालना मिळाली आहे. ज्येष्ठ नागरिकांना मुलभूत आरोग्य हक्क मिळवून देण्याच्या दिशेने हे एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे.

आयुष्मान भारत प्रधानमंत्री जन आरोग्य योजनेचे प्रभाव:

1. आरोग्यसेवा क्षेत्रातील प्रगती:

AB PM-JAY मुळे भारतातील आरोग्यसेवा क्षेत्रात मोठी प्रगती झाली आहे. या योजनेअंतर्गत **10 कोटींहून अधिक कुटुंबांना** आरोग्य कवच पुरविले जात आहे, ज्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांना विशेष फायदा होत आहे.

2. आर्थिक दृष्टिकोन:

ज्येष्ठ नागरिकांना प्रदान करण्यात आलेले आरोग्य कवच आर्थिक स्थैर्य देण्याबरोबरच, त्यांना आवश्यकतेच्या वेळी चांगली आरोग्य सेवा मिळविण्यात मदत करेल. यामुळे आरोग्य खर्चामुळे कुटुंबाच्या आयुष्यात येणारी आर्थिक अनिश्चितता कमी होईल.

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी आरोग्य कवच: एक स्वागताई पाऊल

सरकारच्या या निर्णयाने ज्येष्ठ नागरिकांना आरोग्यसेवा उपलब्ध करून देण्याच्या दिशेने एक महत्त्वपूर्ण टप्पा गाठला आहे. या निर्णयामुळे ज्येष्ठ नागरिकांची आरोग्यदृष्ट्या होणारी आर्थिक विवंचना कमी होईल आणि त्यांना आवश्यकतेच्या वेळी उत्कृष्ट सेवा मिळेल. हे पाऊल वृद्धांची आरोग्यसुविधांची उपलब्धता आणि गुणवत्ता सुधारण्यास खूप महत्त्वपूर्ण ठरेल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

सरकारच्या आरोग्य नीतिंवर आधारित प्रश्न:

AB PM-JAY सारख्या योजनांवर आधारित प्रश्न UPSC GS पेपर 2 आणि MPSC राज्यशास्त्र विभागात विचारले जाऊ शकतात.

आर्थिक कल्याणाशी संबंधित योजनांचे महत्त्व:

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी आरोग्य कवचासारख्या योजनांचा सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याणाशी संबंधित प्रश्न परीक्षांमध्ये येऊ शकतो.

सर्वसमावेशक आरोग्य धोरण:

या योजनेचे महत्त्व सर्वसमावेशक आरोग्य धोरणाच्या दृष्टिकोनातून परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकते.

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी विशेष धोरणे:

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी विशेष आरोग्य धोरणांवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात, ज्यात सरकारच्या या निर्णयाचे महत्व विचारले जाईल.

3.7 लैंगिक अत्याचार व शोषण करणारे बाल लैंगिक शोषण साहित्य (CSEAM) साठवणे आणि मालकी बाळगणे बेकायदेशीर: सर्वोच्च न्यायालयाचा महत्त्वपूर्ण निर्णय

सर्वोच्च न्यायालयाने अलीकडेच **बाल लैंगिक शोषण साहित्य (Child Sexual Exploitation and Abuse Material - CSEAM)** साठवणे आणि मालकी बाळगणे हा गंभीर गुन्हा असल्याचे स्पष्ट केले आहे. **बाल लैंगिक शोषणापासून संरक्षण अधिनियम, 2012** म्हणजेच **POCSO** कायद्यातील तरतुदीनुसार CSEAM साठवणाऱ्यांना आता कडक शिक्षा होणार आहे.

CSEAM काय आहे?

CSEAM म्हणजे असे कोणतेही **दृश्य, चित्र, व्हिडिओ** किंवा **अन्य डिजिटल माध्यमातील साहित्य** जे बालकांच्या लैंगिक शोषणाचे चित्रण करते. अशा प्रकारचे साहित्य पाहणे, साठवणे किंवा प्रसारित करणे हा गुन्हा असून, यामुळे बालकांच्या मानसिक आणि शारीरिक आरोग्यावर गंभीर परिणाम होतात.

सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय:

सर्वोच्च न्यायालयाने CSEAM संबंधित POCSO कायद्यातील तरतुदींना प्रभावीपणे लागू करण्याचा आदेश दिला आहे. या निर्णयानुसार, CSEAM साठवणे हा एक गंभीर गुन्हा असून, अशा गुन्ह्यांना कठोर शिक्षा दिली जाईल.

1. साठवण आणि मालकीला शिक्षा:

CSEAM साठवणे किंवा मालकी बाळगणे हे बेकायदेशीर आहे आणि या गुन्ह्यासाठी POCSO कायद्यांतर्गत कडक कारवाई केली जाणार आहे. अशा गुन्ह्यांसाठी विस्कळीत तुरुंगवास आणि दंड यासारखी शिक्षा दिली जाऊ शकते.

2. लैंगिक शोषण साहित्याचे प्रभावी निर्बंध:

सर्वोच्च न्यायालयाने CSEAMवर प्रतिबंध आणण्यासाठी केंद्र सरकारने प्रभावी उपाययोजना करण्याचा आदेश दिला आहे. यात इंटरनेट प्लॅटफॉर्म आणि सोशल मीडियाद्वारे CSEAMच्या प्रसारावर नजर ठेवण्यासाठी तंत्रज्ञान वापरण्याचा सल्ला दिला आहे.

3. CSEAMच्या प्रसारास आळा घालण्याचे आदेश:

न्यायालयाने CSEAMच्या प्रसारावर अंकुश ठेवण्यासाठी तातडीने उपाययोजना कराव्यात, असे केंद्र सरकारला सांगितले आहे. विशेषतः डिजिटल प्लॅटफॉर्मवर CSEAM रोखण्यासाठी प्रभावी पावले उचलणे आवश्यक असल्याचे स्पष्ट केले आहे.

CSEAM विरोधातील कारवाईचे महत्त्व:

- बालकांच्या संरक्षणासाठी महत्त्वपूर्ण पाऊल:

सर्वोच्च न्यायालयाच्या या निर्णयामुळे बालकांच्या लैंगिक शोषणाला आळा घालण्यात मदत होईल. CSEAM साठवणान्यांवर कठोर कारवाई करून बालकांचे शारीरिक व मानसिक आरोग्य रक्षण करण्याच्या दृष्टीने हा निर्णय महत्त्वपूर्ण आहे.

- **डिजिटल युगातील आव्हान:**

CSEAMचे प्रसार तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीमुळे वाढत आहे. इंटरनेटच्या माध्यमातून याचे वितरण होणे, हा एक गंभीर प्रश्न असून, डिजिटल प्लॅटफॉर्म्सवर नियंत्रण आणण्याची गरज आहे. न्यायालयाच्या या निर्णयाने डिजिटल माध्यमातील लैंगिक अत्याचार रोखण्याच्या दिशेने सकारात्मक पाऊल उचलले गेले आहे.

- **आंतरराष्ट्रीय प्रमाणावर कारवाईची गरज:**

CSEAM विरोधातील लढाई ही केवळ भारतापुरती मर्यादित नाही. आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही CSEAM विरोधात कठोर कारवाई करण्याची गरज आहे. या निर्णयामुळे जागतिक स्तरावर देखील CSEAMविरोधात कडक भूमिका घेण्याचा मार्ग मोकळा झाला आहे.

POCSO कायद्याची प्रमुख तरतुदी:

कठोर शिक्षा:

POCSO कायदानुसार, बालकांच्या लैंगिक शोषणासंबंधित कोणत्याही प्रकारच्या गुन्ह्यासाठी तुरुंगवास आणि जुर्माना अशी कठोर शिक्षा दिली जाते.

साक्षीदार संरक्षण:

POCSO कायदानुसार बाल साक्षीदारांचे संरक्षण आणि त्यांना न्यायप्रक्रियेत सहभागी करताना योग्य वागणूक देण्याचे आदेश आहेत.

त्वरित न्यायप्रक्रिया:

POCSO कायदानुसार बालकांच्या लैंगिक शोषणासंबंधित प्रकरणांची सुनावणी जलदगती न्यायालयांमध्ये करण्याची तरतूद आहे.

न्यायालयाच्या निर्णयाचे परिणाम:

बालकांचे संरक्षण:

या निर्णयामुळे बालकांच्या सुरक्षेला प्राधान्य मिळेल आणि CSEAMसारख्या गंभीर समस्येवर प्रभावी नियंत्रण आणता येईल.

कायदा आणि तंत्रज्ञानाचा वापर:

डिजिटल युगातील CSEAMचा प्रसार रोखण्यासाठी कायदा आणि तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर होईल. इंटरनेट प्लॅटफॉर्म्सवर देखरेख ठेवणे आणि दोषींवर कठोर कारवाई करणे या दिशेने पावले उचलली जातील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

कायदा आणि प्रशासन:

सर्वोच्च न्यायालयाचा हा निर्णय UPSC GS पेपर 2 आणि MPSC राज्यशास्त्र व कायदा विभागात विचारले जाऊ शकतो, विशेषतः कायदा आणि न्याय व्यवस्थेतील सुधारणा यासंबंधित प्रश्न येऊ शकतात.

बाल अधिकार आणि POCSO कायदा:

बालकांच्या संरक्षणासाठी असलेल्या POCSO कायद्यातील तरतुदी आणि त्यांच्या अंमलबजावणीसंबंधित प्रश्न परीक्षांमध्ये विचारले जाऊ शकतात.

डिजिटल क्राइम आणि तंत्रज्ञान:

डिजिटल युगातील गुन्हेगारी, विशेषतः CSEAMसारख्या गुन्ह्यांवर अंकुश आणण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या तंत्रज्ञान आणि न्याय व्यवस्थेतील नवकल्पना यावर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

3.8 कामाच्या ठिकाणी महिलांचा लैंगिक छळ: न्यायमूर्ती हेमा समिती अहवालातून मल्याळम चित्रपट उद्योगातील लैंगिक शोषणाची उघडकी

महिलांच्या कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक छळ आणि लिंगभेद या गंभीर समस्यांवर न्यायमूर्ती हेमा समितीने महत्त्वपूर्ण अहवाल सादर केला आहे. अलीकडेच मल्याळम चित्रपटसृष्टीत महिलांच्या शोषणाची आणि लैंगिक छळाची प्रकरणे वाढल्याचे या अहवालातून समोर आले आहे. हे प्रकरण कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या लैंगिक छळापासून संरक्षण अधिनियम, 2013 म्हणजेच POSH कायद्याच्या तरतुदींशी संबंधित आहे.

कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ म्हणजे काय?

कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक छळाचा अर्थ असा कोणताही अनुचित वर्तन, टिप्पणी, स्पर्श किंवा लैंगिक स्वरूपाचे दबाव आणणे ज्यामुळे महिलांना मानसिक, शारीरिक किंवा भावनिक त्रास होतो. यात कामाच्या ठिकाणी लिंग आधारित भेदभाव, अश्लील प्रस्ताव, लैंगिक निंदा आणि महिलांना त्रास देणे यांचा समावेश होतो.

न्यायमूर्ती हेमा समितीचा अहवाल:

1. लैंगिक छळ आणि शोषणाची वाढती प्रकरणे:

अहवालानुसार, मल्याळम चित्रपटसृष्टीतील महिला कामगारांना लैंगिक छळ, शोषण आणि असमानता यांचा मोठ्या प्रमाणात सामना करावा लागत आहे. चित्रपट निर्माते, दिग्दर्शक, आणि उच्चपदस्थांद्वारे लैंगिक शोषणाच्या घटना समोर आल्या आहेत.

2. लिंग असमानता:

अहवालात असेही आढळले की महिलांना पुरुषांपेक्षा कमी मानधन, कमी कामाचे त्रास आणि चित्रपटसृष्टीत लिंगभेदासारख्या समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे. महिला कलाकार आणि तंत्रज्ञांना चित्रपट क्षेत्रात समान संधी मिळत नाहीत.

3. महिलांच्या तक्रारींना प्रतिसादाचा अभाव:

अहवालानुसार, कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या तक्रारींवर योग्य प्रकारे प्रतिसाद दिला जात नाही. लैंगिक छळाच्या प्रकरणांमध्ये अधिकारी वर्गाकडून तक्रारींकडे दुर्लक्ष केल्याचे समोर आले आहे.

POSH कायद्याच्या तरतुदी:

■ लैंगिक छळ विरोधात कठोर पावले:

POSH कायद्याच्या अंतर्गत, कामाच्या ठिकाणी होणाऱ्या लैंगिक छळाविरुद्ध लिंगभेदविरोधी समित्या स्थापन करणे आवश्यक आहे. या समित्या तक्रारींचे परीक्षण करून दोषींवर कारवाई करतात.

■ लैंगिक छळाची व्याख्या:

POSH कायद्याच्या अंतर्गत लैंगिक छळाची व्याख्या केली गेली आहे, ज्यात अनुचित स्पर्श, अवांछित प्रस्ताव, अपमानास्पद शब्द आणि वर्तन यांचा समावेश होतो.

■ तक्रार निवारण समितीचे अस्तित्व:

POSH कायद्याच्या अंतर्गत प्रत्येक संस्थेला तक्रार निवारण समिती स्थापन करणे बंधनकारक आहे, ज्यामध्ये महिलांच्या प्रतिनिधित्वाला प्राधान्य दिले जाते.

महिला कामगारांचे हक्क आणि संरक्षण:

- **समान वेतन आणि संधी:**

अहवालानुसार, महिलांना समान वेतन आणि संधी मिळविण्याचे हक्क असले पाहिजेत. मल्याळम चित्रपटसृष्टीतील महिलांना समान वेतन मिळवण्यासाठी संविधानिक हक्कांची जाणीव करून देणे आवश्यक आहे.

- **लैंगिक छळाविरुद्ध सशक्त धोरण:**

संस्थांनी POSH कायद्याच्या तरतुदींचे काटेकोरपणे पालन करून लैंगिक छळाविरुद्ध सशक्त धोरणे तयार करणे आवश्यक आहे.

- **महिला सक्षमीकरण:**

महिलांना कामाच्या ठिकाणी समान संधी, सुरक्षा आणि सन्मान मिळावा म्हणून महिला सक्षमीकरणासाठी प्रभावी पावले उचलणे आवश्यक आहे.

कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या लैंगिक छळाविरुद्ध उपाययोजना:

1. साक्षरता आणि जागरूकता:

कामाच्या ठिकाणी POSH कायद्याची माहिती देण्यासाठी साक्षरता आणि जागरूकता कार्यक्रम राबविणे आवश्यक आहे. महिलांना त्यांच्या हक्कांची जाणीव करून देणे महत्वाचे आहे.

2. लिंग संवेदनशीलता प्रशिक्षण:

संस्थांनी आपल्या कर्मचाऱ्यांना लिंग संवेदनशीलता प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे, ज्यामुळे लैंगिक छळाची प्रकरणे कमी होण्यास मदत होईल.

3. तक्रार निवारण प्रक्रियेचे पालन:

लैंगिक छळाच्या प्रकरणांत त्वरित आणि न्याय्य तक्रार निवारणाची प्रक्रिया असणे आवश्यक आहे. तक्रारींवर त्वरित आणि योग्य कारवाई केली पाहिजे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

महिलांच्या संरक्षणासाठी कायदे:

POSH कायद्याच्या तरतुदी आणि कामाच्या ठिकाणी महिलांच्या संरक्षणासाठी असलेल्या उपाययोजना UPSC GS पेपर 2 आणि MPSC राज्यशास्त्र विषयात महत्त्वाच्या ठरतील.

लिंग असमानता आणि महिला सक्षमीकरण:

UPSC आणि MPSC परीक्षांत लिंग असमानता, महिलांचा सक्षमीकरण आणि लैंगिक शोषणाविरुद्धचे कायदे यासंबंधित प्रश्न येऊ शकतात. परीक्षार्थींनी POSH कायदा, लिंगभेद विरोधी धोरणे, आणि महिला सक्षमीकरणाच्या योजना यांचा सखोल अभ्यास करावा.

कामाच्या ठिकाणी मानवाधिकारांचे उल्लंघन:

कामाच्या ठिकाणी होणारे मानवाधिकारांचे उल्लंघन, विशेषत: महिलांचा लैंगिक छळ आणि त्यावरील कायदेशीर उपाय या बाबींवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

3.9 महिला स्वयंसहाय्यता गट (SHG): 'लखपती दीदी' योजनेतून महिलांच्या सक्षमीकरणाची वाटचाल

अलीकडेच पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी महाराष्ट्रातील **जळगाव येथे** आयोजित एका कार्यक्रमात 11 लाख नव्या 'लखपती दीदी' ना सन्मानित केले. महिला स्वयंसहाय्यता गट (Self-Help Groups: SHGs) ही योजना ग्रामीण महिलांच्या सक्षमीकरणाचा महत्त्वपूर्ण भाग बनली आहे. लखपती दीदी योजना हेच उदाहरण आहे की महिलांना आर्थिकदृष्ट्या स्वयंपूर्ण बनवण्यासाठी सरकार कशाप्रकारे प्रयत्नशील आहे.

महिला स्वयंसहाय्यता गट (SHGs) म्हणजे काय?

महिला स्वयंसहाय्यता गट हे ग्रामीण आणि निमशहरी भागातील महिलांना एकत्र करून तयार केलेले लघुउद्योग गट आहेत. हे गट महिलांना लघुउद्योग, बचत आणि कर्ज उपलब्ध करून देण्यास मदत करतात. SHGs अंतर्गत महिलांना बचत आणि कर्ज घेण्याची संधी मिळते, ज्यामुळे त्या स्वतःचा छोटा व्यवसाय सुरू करू शकतात आणि आर्थिकदृष्ट्या स्वतंत्र होऊ शकतात.

लखपती दीदी योजना:

1. लखपती दीदी योजनेचा उद्देश:

लखपती दीदी योजना ही ग्रामीण महिलांना **दरवर्षी 1 लाख रुपये कमाई** करण्यासाठी प्रोत्साहित करणारी योजना आहे. या योजनेच्या अंतर्गत, महिलांना स्वयंसहाय्यता गटांच्या मदतीने व्यवसाय सुरू करण्याची संधी दिली जाते.

2. महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाची दिशा:

पंतप्रधानांनी या योजनेच्या अंतर्गत 11 लाख महिलांना '**लखपती दीदी**' म्हणून सन्मानित केले आहे, ज्यांनी स्वयंसहाय्यता गटांच्या माध्यमातून लघुउद्योग सुरू करून आपली आर्थिक परिस्थिती सुधारली आहे.

3. उद्योग क्षेत्रातील महिलांचा सहभाग:

या योजनेच्या अंतर्गत महिलांनी कृषी, पशुपालन, हस्तकला, अन्नप्रक्रिया इत्यादी विविध क्षेत्रात उद्योग सुरू केले आहेत. यामुळे ग्रामीण महिलांना स्वावलंबनाची दिशा मिळाली आहे.

4. उपलब्धता आणि सुविधा:

या योजनेद्वारे महिलांना सुलभ कर्ज, प्रशिक्षण, बाजारपेठेत प्रवेश आणि व्यवसाय सुरू करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या तांत्रिक आणि व्यावसायिक सल्ल्याची सुविधा दिली जाते.

महिलांच्या सक्षमीकरणाचे फायदे:

I. आर्थिक स्वावलंबन:

स्वयंसहाय्यता गट आणि लखपती दीदी योजनेमुळे महिलांना स्वतःच्या उद्योगाच्या माध्यमातून आर्थिकदृष्ट्या स्वयंपूर्ण बनण्याची संधी मिळते. यामुळे त्यांचे आर्थिक स्थिती सुधारते आणि त्या आपल्या कुटुंबातील महत्त्वपूर्ण योगदानकर्त्या होतात.

II. ग्रामीण विकासाला चालना:

महिलांच्या सक्षमीकरणामुळे ग्रामीण भागातील लघुउद्योगांना प्रोत्साहन मिळते, ज्यामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा विकास होतो.

III. सामाजिक सक्षमीकरण:

महिला स्वयंसहाय्यता गटांमुळे महिलांना सामाजिक स्वीकृती आणि समानता मिळते. त्या आपली सामाजिक स्थिती सुधारण्यासाठी आणि समाजात अधिकार मिळवण्यासाठी संघर्ष करू शकतात.

IV. उत्पन्न वाढविण्याची संधी:

लखपती दीदी योजनेमुळे ग्रामीण महिलांना उत्पन्नाचे विविध स्रोत मिळतात, ज्यामुळे त्या आर्थिक संकटांवर मात करू शकतात आणि आपल्या कुटुंबासाठी चांगले जीवनमान सुनिश्चित करू शकतात.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

महिला सक्षमीकरण:

लखपती दीदी योजना आणि महिला स्वयंसहाय्यता गटांचे महत्त्व UPSC GS पेपर 2 मधील महिला सक्षमीकरणाचे मुद्दे, तसेच समाज कल्याण आणि शासन धोरणे या विषयांशी संबंधित आहे.

शासन धोरणे आणि ग्रामीण विकास:

ग्रामीण विकास, आर्थिक धोरणे आणि महिलांच्या आर्थिक स्वावलंबनासाठी शासकीय धोरणे MPSC आणि UPSC परीक्षांमध्ये ग्रामीण विकास आणि गव्हर्नन्स च्या मुद्द्यांवर आधारित प्रश्नांसाठी उपयुक्त ठरतात.

सामाजिक सक्षमीकरण:

महिला सक्षमीकरण, स्वयंसहाय्यता गटांची संकल्पना, आणि महिलांच्या सामाजिक आणि आर्थिक विकासासाठी शासकीय योजना यांचा अभ्यास UPSC आणि MPSC च्या निबंध आणि राज्यशास्त्र या विषयांसाठी महत्त्वपूर्ण आहे.

3.10 राष्ट्रीय पेन्शन प्रणाली वात्सल्य (NPS Vatsalya): अल्पवयीनांसाठी पेन्शन योजना सुरू

अलीकडेच, राष्ट्रीय पेन्शन प्रणाली वात्सल्य (NPS Vatsalya) ही अल्पवयीनांसाठी पेन्शन योजना सुरू करण्यात आली आहे. भारतात प्रथमच अशा प्रकारची योजना लॉंच करण्यात आली असून, यातून मुलांना आर्थिक संरक्षण मिळविण्याची संधी निर्माण होते. NPS Vatsalya योजना पालकांना आणि मुलांना आर्थिक सुरक्षेसाठी एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे, ज्यामुळे मुलांना भविष्यात निश्चित उत्पन्नाचा स्रोत मिळू शकतो.

NPS वात्सल्य योजना म्हणजे काय?

NPS Vatsalya ही भारत सरकारद्वारे सुरू केलेली एक पेन्शन योजना आहे, ज्यामध्ये अल्पवयीन मुलांसाठी **(18 वर्षांखालील)** निवृत्तीचे नियोजन केले जाऊ शकते. या योजनेत मुलांचे पालक किंवा पालकसदृश व्यक्ती मुलांच्या नावे नियमितपणे गुंतवणूक करू शकतात, ज्यामुळे मुलांच्या निवृत्तीच्या वेळी त्यांना नियमित पेन्शन मिळेल.

NPS Vatsalya योजनेची वैशिष्ट्ये:

1. लहान मुलांसाठी आर्थिक सुरक्षेचे साधन:

NPS Vatsalya योजना मुलांना आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबनाची आणि निवृत्तीचे नियोजन करण्याची संधी देते. ही योजना त्यांच्या भविष्याचे आर्थिक नियोजन करण्यास मदत करते.

2. लवचिक गुंतवणूक योजना:

पालकांना आपल्या मुलांच्या नावे नियमित गुंतवणूक करता येते आणि त्यानुसार त्यांचे निवृत्तीनंतरचे उत्पन्न निश्चित केले जाते. मुलांच्या 18 वर्षांनंतर ते त्यांच्या या गुंतवणुकीवर परतावा मिळवू शकतात.

3. कर लाभ:

या योजनेत गुंतवणूक करणाऱ्यांना आयकर कलम **80CCD** अंतर्गत कर सवलती देखील मिळतात, ज्यामुळे पालकांच्या आर्थिक नियोजनात सुद्धा मदत होते.

4. दीर्घकालीन गुंतवणूक:

लहान मुलांसाठी पेन्शन योजना असल्यामुळे ही दीर्घकालीन आर्थिक सुरक्षा योजना आहे, ज्यामुळे मुलांच्या भविष्याची चिंता दूर करता येते.

5. सोपी आणि सुरक्षित प्रक्रिया:

NPS Vatsalya योजनेमध्ये ऑनलाइन नोंदणी प्रक्रिया सोपी आहे आणि पालकांना आपल्या मुलांच्या आर्थिक सुरक्षा व्यवस्था करण्यासाठी सुरक्षित व्यासपीठ उपलब्ध होते.

NPS वात्सल्य योजनेचे फायदे:

▪ भविष्यातील आर्थिक सुरक्षेची हमी:

या योजनेमुळे मुलांच्या भविष्यासाठी सुरक्षित आर्थिक पर्याय उपलब्ध होतो. निवृत्तीच्या वयात ते एक नियमित पेन्शन मिळवू शकतात.

■ पालकांसाठी निश्चित योजना:

पालकांना आपल्या मुलांसाठी नियमित गुंतवणूक करून भविष्य सुरक्षित करण्याची संधी मिळते, ज्यामुळे त्यांच्या आर्थिक नियोजनात अधिक स्पष्टता येते.

■ मुलांचे आर्थिक सक्षमीकरण:

मुलांना त्यांच्या निवृत्तीच्या आधीच आर्थिक साक्षरता मिळते, जे त्यांच्या भविष्यातील आर्थिक निर्णयांसाठी उपयुक्त ठरू शकते.

■ व्याजाच्या माध्यमातून उत्पन्न:

या योजनेत गुंतवणूक करणाऱ्यांना गुंतवणुकीवर दरवर्षी व्याज मिळते, जे भविष्यातील महत्त्वाचे आर्थिक स्रोत बनू शकते.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आर्थिक सुरक्षा आणि सामाजिक कल्याण:

NPS Vatsalya योजना UPSC GS पेपर 2 मधील आर्थिक सुरक्षा, सामाजिक कल्याण आणि सरकारच्या आर्थिक योजना या विषयांशी संबंधित आहे. या योजनेचा अभ्यास अर्थव्यवस्था आणि कल्याणकारी राज्यांच्या धोरणांवर आधारित प्रश्नांसाठी महत्त्वपूर्ण ठरू शकतो.

कर सवलती आणि आर्थिक नियोजन:

कर सवलती आणि गुंतवणूक योजनांच्या संदर्भात NPS Vatsalya योजनेचा अभ्यास MPSC आणि UPSC च्या आर्थिक धोरणांवर आधारित प्रश्नांसाठी उपयुक्त ठरतो.

गव्हर्नन्स आणि लोककल्याण:

भारत सरकारच्या लोककल्याणकारी योजना आणि त्यांची अंमलबजावणी प्रशासकीय सेवा परीक्षांच्या तयारीसाठी महत्त्वाची ठरते. NPS Vatsalya योजनेचा अभ्यास यासंदर्भात उपयुक्त ठरू शकतो.

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024
Online
आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी
बॅच सुरू
2 ऑक्टोबर, 2024
सकाळी 7 ते 8:30
मोजक्या जागा शिल्लक
आजच आपला प्रवेश निश्चित करा
फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:
श्री स्वप्नील हडपे सर
www.swapnilsias.co.in 9209084708

3.11 पीएम-आशा योजनेंतर्गत किंमत सहाय्यता योजना (PSS) आणि किंमत स्थिरीकरण निधी (PSF) एकत्रित करण्यास केंद्रीय मंत्रिमंडळाची मान्यता

शेतकरी आणि ग्राहकांना अधिक प्रभावीपणे सेवा देण्यासाठी, केंद्रीय मंत्रिमंडळाने 'किंमत सहाय्यता योजना' (Price Support Scheme - PSS) आणि 'किंमत स्थिरीकरण निधी' (Price Stabilization Fund - PSF) या दोन योजनांना प्रधानमंत्री अन्नदाता आय संरक्षण अभियान (PM AASHA) योजनेंतर्गत एकत्रित करण्यास मान्यता दिली आहे. या निर्णयाचा उद्देश कृषी उत्पादनासाठी योग्य आणि स्थिर किंमत सुनिश्चित करणे, तसेच शेतकऱ्यांच्या आर्थिक हिताचे संरक्षण करणे आहे.

PM AASHA योजना: मुख्य उद्दिष्ट

PM AASHA (प्रधानमंत्री अन्नदाता आय संरक्षण अभियान) ही योजना केंद्र सरकारने 2018 मध्ये सुरू केली, ज्यामुळे शेतकऱ्यांच्या उत्पादनासाठी किमान आधारभूत किंमत (MSP) निश्चित केली जाते आणि उत्पादनाच्या खरेदीसाठी निश्चित व्यवस्था केली जाते. ही योजना तीन प्रमुख घटकांवर आधारित आहे:

1. किंमत सहाय्यता योजना (Price Support Scheme - PSS):

PSS अंतर्गत, केंद्र सरकार MSP वर शेतकऱ्यांकडून तूर, मूग, उडीद यांसारख्या तृणधान्ये आणि तेलबियांची थेट खरेदी करते, ज्यामुळे शेतकऱ्यांना त्यांच्या उत्पादनासाठी योग्य दर मिळवून दिला जातो.

2. भावांतर योजना (Price Deficiency Payment Scheme - PDPS):

PDPS च्या माध्यमातून, MSP आणि बाजारातील विक्रीदरातील फरक सरकार शेतकऱ्यांना भरून देतं, त्यामुळे बाजारातील अनिश्चिततेमुळे शेतकऱ्यांना नुकसान होत नाही.

3. खरेदीची पर्यायी योजना (Private Procurement & Stockist Scheme - PPSS):

योजनेच्या या घटकांतर्गत, खाजगी संस्थांना शेतकऱ्यांकडून खरेदीची परवानगी दिली जाते, ज्यामुळे सरकारी यंत्रणेवरचा ताण कमी होतो.

PSS आणि PSF योजनांचा एकत्रित प्रभाव

किंमत सहाय्यता योजना (PSS) आणि किंमत स्थिरीकरण निधी (PSF) यांची एकत्रित कार्यवाही PM AASHA अंतर्गत आणून, शेतकरी आणि ग्राहक यांना दीर्घकालीन फायदे मिळतील:

1. शेतकऱ्यांना निश्चित उत्पन्न:

PSS अंतर्गत, शेतकऱ्यांना त्यांच्या उत्पादनासाठी निश्चित MSP मिळत असल्याने उत्पादनाच्या किमतीत होणाऱ्या घसरणीमुळे होणारे नुकसान टाळले जाईल.

2. उत्पन्नात स्थिरता:

PSF च्या माध्यमातून शेतकऱ्यांच्या उत्पादनाच्या किमतीतील अनिश्चितता कमी होईल आणि सरकार बाजारातील किमती नियंत्रित करण्यासाठी हस्तक्षेप करू शकेल, ज्यामुळे ग्राहकांना देखील फायदा होईल.

3. वाणिज्य आणि ग्राहक संरक्षण:

PSF अंतर्गत, सरकार बाजारातील किमती स्थिर ठेवण्यासाठी हस्तक्षेप करेल, ज्यामुळे ग्राहकांना दरवाढीपासून संरक्षण मिळेल आणि बाजारातील अस्थिरता नियंत्रित केली जाईल.

कृषी क्षेत्रातील एकात्मिक दृष्टिकोन

योजनेचा उद्देश केवळ MSP वर शेतकऱ्यांना संरक्षण देणे नाही, तर किंमत स्थिरीकरणाच्या माध्यमातून ग्राहकांच्या हितांचे देखील रक्षण करणे आहे. यामुळे बाजारातील अस्थिरता कमी होईल आणि शेतीमधील उत्पन्नात स्थिरता येईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

कृषी विकास आणि शेतकरी धोरण:

या विषयाशी संबंधित मुद्दे GS पेपर 3 (कृषी, शेतकरी हित आणि MSP विषयक धोरणे) मध्ये विचारले जाऊ शकतात. UPSC आणि MPSC साठी शेतकरी कल्याण योजनांचा अभ्यास अत्यंत महत्वाचा आहे.

सरकारी धोरणे आणि त्यांचे परिणाम:

PSS आणि PSF यासारख्या धोरणांचे कृषी अर्थव्यवस्थेवर होणारे परिणाम, शेतकऱ्यांच्या कल्याणाच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरू शकतात. परीक्षेत कृषी विकास धोरणे आणि त्यांचे शेतकऱ्यांवर होणारे परिणाम यावर आधारित प्रश्न अपेक्षित आहेत.

किमान आधारभूत किंमत आणि शेतकऱ्यांचे आर्थिक हित:

MSP संबंधी धोरणे, शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात स्थिरता, बाजार हस्तक्षेप धोरणे, आणि त्यांचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील प्रभाव यावर UPSC आणि MPSC च्या परीक्षांमध्ये मुद्दे विचारले जाऊ शकतात.

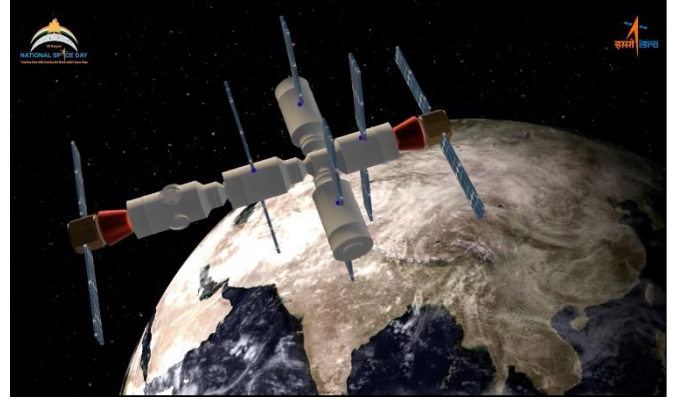
निष्कर्ष:

केंद्रीय मंत्रिमंडळाचा हा निर्णय शेतकरी आणि ग्राहक या दोन्ही घटकांना समतोल राखण्याचे उद्दिष्ट ठेवून कृषी क्षेत्रातील सुधारणा करण्यासाठी एक महत्वपूर्ण पाऊल ठरले आहे. PM AASHA अंतर्गत PSS आणि PSF च्या एकत्रित कार्यवाहीमुळे बाजारातील अस्थिरता नियंत्रित होईल आणि शेतकऱ्यांना आणि ग्राहकांना दीर्घकालीन फायदा मिळेल.

4. विज्ञान आणि तंत्रज्ञान

4.1 भारतीय अंतरिक्ष स्टेशन: केंद्रीय मंत्रिमंडळाची मान्यता

भारताच्या अंतरिक्ष क्षेत्रात एक महत्त्वपूर्ण पाऊल म्हणून, केंद्रीय मंत्रिमंडळाने **भारतीय अंतरिक्ष स्टेशनच्या (Bharatiya Antariksh Station)** पहिल्या युनिटच्या निर्मितीला मान्यता दिली आहे. या निर्णयाद्वारे, भारत गगनयान कार्यक्रमाच्या कक्षेचा विस्तार करीत आहे, ज्यामुळे भारताच्या अंतरिक्ष संशोधन आणि तंत्रज्ञान क्षेत्रात प्रगती होईल.

भारतीय अंतरिक्ष स्टेशन म्हणजे काय?

भारतीय अंतरिक्ष स्टेशन (Bharatiya Antariksh Station) हा स्वतःचा स्थायी अंतराळ स्थानक असेल, जे पृथ्वीच्या कक्षेत सतत परिभ्रमण करेल. यामध्ये अंतराळात दीर्घकाळ टिकणारे संशोधन, विज्ञानविषयक प्रयोग आणि पृथ्वीच्या निरीक्षणासाठी आवश्यक असलेली तंत्रज्ञानाची सुविधा उपलब्ध असेल. भारताच्या गगनयान कार्यक्रमाच्या पुढच्या टप्प्यातील हे महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे.

गगनयान कार्यक्रमाच्या विस्ताराचे महत्त्व:

1. अंतरिक्षात स्वावलंबन:

भारतीय अंतरिक्ष स्टेशन उभारल्यामुळे, भारताला आपल्या स्वतःच्या अंतराळ संशोधनासाठी स्वतंत्र स्थानक मिळेल. यामुळे भारताच्या अंतरिक्ष मोहिमांचे स्वदेशीकरण होईल.

2. अंतराळ संशोधनात दीर्घकालीन योगदान:

अंतरिक्ष स्टेशनच्या माध्यमातून भारत दीर्घकाळापर्यंत अंतराळात संशोधन करू शकतो, ज्यामुळे अंतरिक्ष विज्ञानातील तांत्रिक प्रगती साधता येईल.

3. गगनयान कार्यक्रमाचा विस्तार:

गगनयान कार्यक्रमाच्या कक्षेत हा निर्णय घेण्यात आला आहे, ज्यामुळे भविष्यातील अंतराळ मोहिमांसाठी भारताची तांत्रिक क्षमता वाढेल. हे अंतरिक्ष स्टेशन भारताच्या भविष्यातील चांद्र आणि मंगळ मोहिमांसाठी देखील महत्त्वपूर्ण ठरेल.

4. वैज्ञानिक संशोधनाचे केंद्र:

भारतीय अंतरिक्ष स्टेशन विविध विज्ञानविषयक प्रयोग, अंतराळातील वातावरणाचा अभ्यास, आणि पृथ्वीवर होणाऱ्या नैसर्गिक आपत्तींच्या निदानासाठी उपयुक्त असेल.

5. आंतरराष्ट्रीय सहकार्य:

भारतीय अंतरिक्ष स्थानकाच्या उभारणीमुळे भारताला आंतरराष्ट्रीय अंतरिक्ष समुदायामध्ये आंतरराष्ट्रीय सहकार्याचे अधिक संधी मिळतील, ज्यामुळे वैज्ञानिक संशोधन क्षेत्रात अधिक भर पडेल.

अंतरिक्ष स्थानकाची उद्दिष्टे:

• मानवी मोहीमांचे संचालन:

गगनयान कार्यक्रमानंतर, भारतीय अंतरिक्ष स्टेशनवर मानवी अंतरिक्ष मोहीमांचे संचालन होईल, ज्यामध्ये दीर्घकाळ मानव अंतराळात राहू शकतील.

• वैज्ञानिक प्रयोग आणि निरीक्षण:

हे स्थानक विविध प्रकारचे विज्ञानविषयक प्रयोग, जैवविज्ञान, भौतिकशास्त्र, पृथ्वीवरील वातावरणाचे निरीक्षण, आणि अंतराळात संशोधनासाठी वापरले जाईल.

• तंत्रज्ञान चाचण्या:

भारताच्या अंतरिक्ष स्थानकाद्वारे तंत्रज्ञानाच्या चाचण्या, अंतरिक्षातील नव्या उपकरणांची तपासणी, आणि नवीन तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावली जाईल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

अंतरिक्ष तंत्रज्ञानातील प्रगती:

गगनयान कार्यक्रम आणि भारतीय अंतरिक्ष स्थानकावर आधारित प्रश्न GS पेपर 3 (विज्ञान आणि तंत्रज्ञान) अंतर्गत महत्त्वपूर्ण ठरू शकतात. या योजनेचा अभ्यास अंतरिक्ष तंत्रज्ञानातील भारताच्या प्रगतीसाठी उपयुक्त ठरेल.

वैज्ञानिक संशोधन आणि अंतराळ मोहीमा:

भारतीय अंतरिक्ष स्टेशनच्या माध्यमातून वैज्ञानिक संशोधनाचे महत्त्व आणि भारताच्या अंतराळ मोहिमांवर आधारित प्रश्न परीक्षेत विचारले जाऊ शकतात.

भारताच्या आंतरराष्ट्रीय अंतरिक्ष क्षेत्रातील भूमिका:

आंतरराष्ट्रीय सहकार्य आणि भारताच्या अंतरिक्ष तंत्रज्ञानाच्या विकासावर आधारित प्रशासनिक आणि विज्ञानविषयक प्रश्नांमध्ये योजनेचा संदर्भ उपयुक्त ठरू शकतो.

मूलभूत विज्ञान आणि तंत्रज्ञानातील धोरणे:

भारताच्या विज्ञान आणि तंत्रज्ञान धोरणातील महत्वाचे घटक म्हणून भारतीय अंतरिक्ष स्थानकाचा अभ्यास परीक्षार्थींसाठी उपयुक्त ठरेल.

भारताचे अंतरिक्ष संशोधनातील हे पाऊल भविष्यातील तंत्रज्ञानाच्या विकासासाठी आणि जागतिक अंतराळ मोहिमांमध्ये योगदान देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण ठरणार आहे.

4.2 शुक्र ग्रह ऑर्बिटर मिशन (VOM): केंद्रीय मंत्रिमंडळाची मान्यता

भारताच्या अंतरिक्ष संशोधनात एक नवा अध्याय सुरू करत, केंद्रीय मंत्रिमंडळाने **शुक्र ग्रह ऑर्बिटर मिशन (Venus Orbiter Mission - VOM)** या महत्वाकांक्षी योजनेला मंजूरी दिली आहे. भारतीय अंतरिक्ष संशोधन संस्थेच्या (ISRO) नेतृत्वात विकसित होणारे हे मिशन शुक्र ग्रहाच्या वातावरणाचा अभ्यास करण्यासाठी आणि ग्रहाचे व्यापक निरीक्षण करण्यासाठी प्रगत तंत्रज्ञान वापरणार आहे.

शुक्र ग्रह ऑर्बिटर मिशनची उद्दिष्टे:

1. शुक्र ग्रहाचे वातावरणीय अभ्यास:

VOM चे प्रमुख उद्दिष्ट म्हणजे शुक्र ग्रहाचे घनद्रव्य वातावरण, त्याच्या रासायनिक रचना आणि हवामानातील बदलांचा अभ्यास करणे. शुक्रावर असलेले दाट कार्बन डायऑक्साइड वातावरण, ग्रीनहाऊस इफेक्टमुळे होणारा तीव्र उष्णता आणि आक्रमक हवामान, पृथ्वीवरील हवामान बदलांच्या अभ्यासासाठी अत्यंत उपयुक्त असू शकतात.

2. सतह आणि भूगर्भीय रचना:

मिशनच्या माध्यमातून शुक्र ग्रहाच्या सतह आणि भूगर्भीय संरचनेचा सखोल अभ्यास केला जाईल. यामध्ये शुक्र ग्रहावर अस्तित्वात असलेल्या ज्वालामुखींचा, पर्वत रांगांचा, आणि विवरांचा शोध घेतला जाईल.

3. चुंबकीय क्षेत्र आणि गुरुत्वाकर्षण:

शुक्र ग्रहाचे चुंबकीय क्षेत्र आणि त्याच्या गुरुत्वाकर्षणाचा अभ्यास करण्यासाठी VOM चा वापर होईल, ज्यामुळे ग्रहांच्या अंतर्गत रचनेचे गूढ उकलण्यास मदत होईल.

4. पृथ्वी-समान ग्रहांचा अभ्यास:

शुक्र ग्रह हा पृथ्वीचा आकार आणि रचना यामध्ये समान असल्याने, या मिशनद्वारे शुक्र ग्रहावरून मिळणारी माहिती पृथ्वीवरील हवामान बदल, पर्यावरणीय संकटे, आणि ग्रहाच्या भवितव्यासाठी उपयुक्त ठरू शकते.

5. शास्त्रीय संशोधनासाठी उपयुक्त साधने:

मिशनमध्ये अत्याधुनिक वैज्ञानिक उपकरणांचा समावेश असेल, ज्याद्वारे शुक्र ग्रहावरील वातावरणाचे, हवामानाचे, चुंबकीय क्षेत्राचे, आणि इतर पॅरामीटर्सचे सखोल निरीक्षण केले जाईल.

VOM च्या उद्दिष्टांच्या मागील तांत्रिक आणि वैज्ञानिक आधार:

शुक्र ग्रहावर झालेल्या यापूर्वीच्या मिशनमध्ये अनेक जागतिक अवकाश संस्था सहभागी झाल्या आहेत, ज्यामुळे शुक्र ग्रहाच्या अवकाश संशोधनात महत्वाचे योगदान मिळाले आहे. VOM च्या माध्यमातून ISRO शुक्र ग्रहावरील अनन्य माहिती मिळवण्याचे उद्दिष्ट ठेवत आहे.

या मिशनमध्ये शुक्र ग्रहाच्या दाट वातावरणाचा अभ्यास करण्यासाठी विविध सेन्सर्स आणि उपकरणे तैनात केली जातील, ज्यामुळे इस्रोच्या अंतरिक्ष संशोधनाच्या क्षेत्रात नवीन आयाम उघडतील.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

अंतरिक्ष तंत्रज्ञानाचा भाग:

VOM हा विषय GS पेपर 3 (विज्ञान आणि तंत्रज्ञान) आणि प्रशासनिक सेवांमध्ये महत्वाचा ठरू शकतो. शुक्र ग्रहाच्या अभ्यासाशी संबंधित प्रश्न सामान्य विज्ञानातील अंतरिक्ष संशोधनाच्या भागात अपेक्षित आहेत.

मोहिमांची वैशिष्ट्ये:

भारतीय अंतरिक्ष मोहिमा आणि त्यांचे उद्दिष्ट, तंत्रज्ञानाचा वापर, आणि त्यांचा भविष्यातील वैज्ञानिक योगदान या दृष्टिकोनातून परीक्षांमध्ये प्रश्न विचारले जाऊ शकतात. VOM मिशनच्या माध्यमातून, अंतराळ विज्ञान आणि भारतीय तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीचा संदर्भ परीक्षांसाठी महत्त्वपूर्ण ठरू शकतो.

अंतर्राष्ट्रीय सहकार्य आणि संशोधन:

शुक्र ग्रहाच्या अभ्यासासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य, तसेच भविष्यातील हवामान आणि ग्रह विज्ञानाशी संबंधित प्रश्न भारतीय अंतरिक्ष संशोधनाच्या संदर्भात उपयुक्त ठरू शकतात.

अंतराळ विज्ञानाच्या धोरणांची माहिती:

विज्ञान आणि तंत्रज्ञानातील धोरणात्मक बदल, तंत्रज्ञानाच्या उन्नतीचे परिणाम, आणि त्यांच्या आधारावर होणाऱ्या वैज्ञानिक योगदानाचे प्रश्न UPSC आणि MPSC परीक्षेत विचारले जाऊ शकतात.

निष्कर्ष:

VOM हा ISRO साठी एक महत्वाकांक्षी प्रकल्प आहे, जो शुक्र ग्रहाच्या अभ्यासासाठी अत्यंत महत्वाचा ठरणार आहे. भारतीय अंतरिक्ष संशोधन क्षेत्रात यामुळे नवे युग सुरू होईल आणि भारताचे स्थान आंतरराष्ट्रीय अवकाश संशोधनात अधिक मजबूत होईल.

SWAPNIL'S
IAS
From Dream to Reality

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024

Online

आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी

बॅच सुरू

2 ऑक्टोबर, 2024

सकाळी 7 ते 8:30

मोजक्या जागा शिल्लक

आजच आपला प्रवेश निश्चित करा

फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:

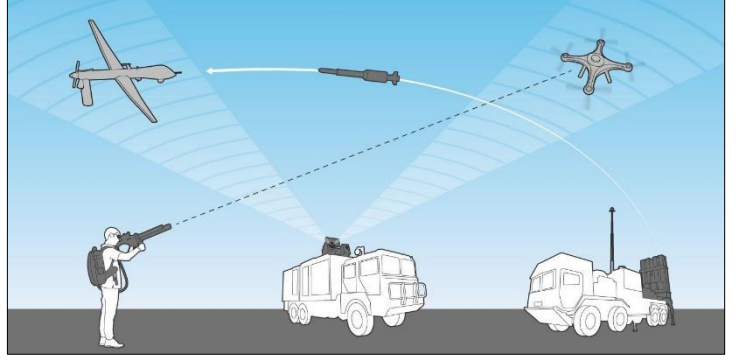
श्री स्वप्नील हडपे सर

www.swapnilsias.co.in   9209084708

5. संरक्षण

5.1 मणिपूरमध्ये असम रायफल्स आणि CRPF ने ड्रोन विरोधी प्रणाली तैनात केल्या – गुन्हेगारी आणि बेकायदेशीर ड्रोनला आळा घालण्यासाठी मोठे पाऊल

गुन्हेगारी आणि बेकायदेशीर ड्रोनचे वाढते प्रमाण लक्षात घेऊन, असम रायफल्स आणि केंद्रीय राखीव पोलीस दलाने (CRPF) मणिपूरमध्ये ड्रोन विरोधी प्रणाली (Anti-Drone Systems) तैनात केल्या आहेत. हे पाऊल मणिपूरमधील सुरक्षितता वाढवण्यासाठी आणि देशाच्या एकात्मतेला धोका देणाऱ्या प्रगत तंत्रज्ञानावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी उचलले गेले आहे.

ड्रोन विरोधी प्रणाली म्हणजे काय?

ड्रोन विरोधी प्रणालीचे उद्दिष्ट बेकायदेशीर किंवा असुरक्षित उद्दिष्टासाठी वापरले जाणारे ड्रोन ओळखणे, त्यांची तपासणी करणे आणि त्यांच्यावर कारवाई करणे आहे. रेडिओ फ्रिक्वेन्सी जॅमिंग, इलेक्ट्रॉनिक वॉरफेअर तंत्र आणि उच्च-टेक रडार यंत्रणा वापरून ही प्रणाली ड्रोनच्या क्रियाकलापांवर लक्ष ठेवते आणि आवश्यकतेनुसार प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करते.

मणिपूरमध्ये या प्रणालीची गरज का?

1. सीमा सुरक्षेची गरज:

मणिपूरसारख्या सीमावर्ती राज्यांमध्ये बेकायदेशीर ड्रोनचा वापर शस्त्रास्त्रांची तस्करी, अमली पदार्थ वाहतूक, आणि गुप्तचर माहिती हस्तांतरित करण्यासाठी वाढला आहे. या प्रणालीच्या तैनातीमुळे मणिपूरच्या सीमा सुरक्षेत वाढ होईल.

2. असुरक्षित ड्रोनच्या हालचालींवर नियंत्रण:

वाढत्या डिजिटल युगात बेकायदेशीर मार्गांनी वापरल्या जाणाऱ्या ड्रोनमुळे राष्ट्रीय सुरक्षेला धोका आहे. ड्रोन विरोधी प्रणालीचा वापर करून असे ड्रोन ओळखले आणि नष्ट केले जातील.

3. असम रायफल्स आणि CRPF च्या भूमिकेची महत्त्वता:

या प्रणालीच्या तैनातीने असम रायफल्स आणि CRPF यांची मणिपूरमधील आत्मरक्षा आणि सुरक्षा व्यवस्थापनात महत्त्वपूर्ण भूमिका अधिक बळकट होणार आहे. हे दल मणिपूरमधील दहशतवादी कारवायांवर देखरेख ठेवण्यासाठी महत्वाचे कार्य करत आहेत.

4. तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून सुरक्षा बळकटीकरण:

ड्रोन विरोधी प्रणालीमुळे मणिपूरसारख्या संवेदनशील भागात तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून सुरक्षा बळकट केली जाणार आहे. त्याचबरोबर, यातून उच्च-तंत्रज्ञानावरील नियंत्रण वाढून राष्ट्रीय सुरक्षिततेसाठी आवश्यक पावले उचलली जातील.

ड्रोन विरोधी प्रणालीची तंत्रज्ञानात्मक वैशिष्ट्ये

I. रडार आधारित ओळख तंत्र:

ड्रोन विरोधी प्रणालीमध्ये रडार तंत्रज्ञान वापरले जाते, ज्यामुळे ड्रोनच्या हालचालींवर त्वरित लक्ष ठेवता येते.

II. रेडिओ फ्रीक्वेन्सी जॅमिंग:

बेकायदेशीर ड्रोनवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी या प्रणालीमध्ये रेडिओ फ्रीक्वेन्सी जॅमिंग तंत्रज्ञान वापरले जाते, ज्यामुळे ड्रोनचे सिग्नल थांबवून ते निष्क्रिय केले जाते.

III. इलेक्ट्रॉनिक युद्ध तंत्र:

ड्रोनचे नियंत्रण घेण्यासाठी किंवा त्याच्या हालचाली रोखण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक वॉरफेअर तंत्र वापरले जाते. या तंत्राचा वापर करून आक्रमक ड्रोनचे नियंत्रण घेता येते.

IV. लक्षपूर्वक निरीक्षण:

ही प्रणाली अत्याधुनिक उपकरणांचा वापर करून ड्रोनच्या ट्रॅकिंग आणि निरीक्षणात सक्षम आहे, ज्यामुळे बेकायदेशीर हालचालींवर तत्काळ कारवाई करता येते.

निष्कर्ष

असम रायफल्स आणि CRPF यांची ड्रोन विरोधी प्रणाली मणिपूरमधील सुरक्षा आणि राष्ट्रीय संरक्षणासाठी मोठे योगदान देईल. बेकायदेशीर ड्रोनचे वाढते प्रमाण लक्षात घेऊन ही प्रणाली भविष्यातील सुरक्षा धोरणांचे एक महत्वाचे घटक ठरेल. यामुळे मणिपूरमधील सीमा सुरक्षा, आत्मरक्षण, आणि राष्ट्रीय एकात्मतेला चालना मिळेल.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

राष्ट्रीय सुरक्षा आणि तंत्रज्ञान:

ड्रोन विरोधी प्रणालीच्या तैनातीमुळे राष्ट्रीय सुरक्षा आणि तंत्रज्ञानाशी संबंधित विविध प्रश्न UPSC GS पेपर 3 च्या सुरक्षा आणि संरक्षण या घटकात विचारले जाऊ शकतात.

सीमा सुरक्षा आणि गुप्तचर सेवा:

मणिपूरसारख्या संवेदनशील भागात तंत्रज्ञानाचा वापर करून सीमा सुरक्षा मजबूत करण्याचे धोरण UPSC आणि MPSC परीक्षांच्या आंतरराष्ट्रीय सीमा सुरक्षा आणि गुप्तचर सेवा या घटकात उपयुक्त आहे.

मणिपूरमधील सुरक्षा आव्हाने:

मणिपूरमधील सुरक्षा व्यवस्थापन आणि राज्यातील अस्थिरतेवर ड्रोन विरोधी प्रणालीने दिलेले योगदान राज्य सुरक्षा धोरणांबद्दल विचारलेल्या प्रश्नांमध्ये येऊ शकते.

उच्च-तंत्रज्ञानाचे उपयोग आणि आव्हाने:

तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून सुरक्षा मजबूत करण्याचे हे उदाहरण परीक्षांमध्ये आधुनिक सुरक्षा तंत्रज्ञानाचे उपयोग आणि त्यातील आव्हाने याबद्दल विचारलेल्या प्रश्नांसाठी उपयुक्त आहे.

5.2 भारतीय नौदलात दुसरे अरिहंत-श्रेणीचे पाणबुडी 'INS अरिघात' दाखल – भारताच्या नौदल क्षमतेत लक्षणीय वृद्धी

भारतीय नौदलाच्या सामर्थ्यात मोठी वाढ करत, दुसरी अरिहंत-श्रेणीची पाणबुडी **INS अरिघात** नुकतीच नौदलात दाखल झाली आहे. ही पाणबुडी स्वदेशी विकसित केलेल्या अरिहंत-श्रेणीच्या बॅलिस्टिक मिसाइल सबमरीन (SSBN) वर्गात मोडते. INS अरिघात हे एक महत्त्वपूर्ण **स्ट्रॅटेजिक डिटरन्स** आहे, ज्यामुळे भारताच्या अण्वस्त्र क्षमता अधिक मजबूत झाल्या आहेत.

INS अरिघातची वैशिष्ट्ये:

1. स्वदेशी निर्मिती:

INS अरिघातचे सर्वात मोठे वैशिष्ट्य म्हणजे ती पूर्णपणे स्वदेशी तंत्रज्ञानावर आधारित आहे. भारताने स्वतःच्या क्षमतेने विकसित केलेली ही पाणबुडी, अरिहंत श्रेणीतील दुसरी पाणबुडी आहे.

2. परमाणु क्षमता:

अरिहंत-श्रेणीच्या पाणबुड्या भारताच्या **परमाणु त्रिकोण (Nuclear Triad)** चा महत्त्वपूर्ण भाग आहेत. यामुळे भारत आता हवाई, स्थल आणि पाणबुडी या तिन्ही माध्यमांतून अण्वस्त्र हल्ल्याचे प्रत्युत्तर देण्यास सक्षम झाला आहे.

3. बॅलिस्टिक मिसाइल्सची तैनाती:

INS अरिघातमध्ये बॅलिस्टिक मिसाइल्सची तैनाती केली जाऊ शकते, ज्यामुळे ती दीर्घ पल्ल्याच्या लक्ष्यांवर हल्ला करण्यास सक्षम आहे. ही क्षमता भारताच्या आक्रमक धोरणासाठी महत्त्वाची आहे.

4. स्टेल्थ टेक्नोलॉजी:

या पाणबुडीमध्ये स्टेल्थ तंत्रज्ञान वापरण्यात आले आहे, ज्यामुळे ती शत्रूच्या रडारला सहजपणे दिसत नाही. यामुळे अरिघातची तपासणी किंवा हेरगिरी करणे अत्यंत कठीण बनते.

5. अत्याधुनिक उपकरणे:

INS अरिघातमध्ये सर्वोत्तम नेव्हिगेशन, संचार आणि हल्ल्याची यंत्रणा बसवण्यात आली आहे. यामुळे तिला शत्रूच्या हालचालींवर बारीक नजर ठेवता येते आणि आवश्यकतेनुसार त्वरित कारवाई करता येते.

INS अरिघातचे सामरिक महत्त्व:

1. अण्वस्त्र डिटरन्स धोरणात वाढ:

भारताच्या अण्वस्त्र डिटरन्स धोरणाला INS अरिघात मोठी चालना देईल. अरिघातसारखी पाणबुडी शत्रूला नेहमीच अनिश्चित ठेवते, कारण तिचे स्थान शोधणे कठीण असते.

2. भारताच्या तिन्ही दलांमध्ये संतुलन:

INS अरिघात भारताच्या तिन्ही सैन्य दलांमध्ये (हवाई, स्थल आणि नौदल) अण्वस्त्र डिटरन्समध्ये संतुलन आणेल. हे भारताच्या संरक्षणासाठी अतिशय महत्त्वाचे पाऊल आहे.

3. हिंद महासागरात भारताचे वर्चस्व:

अरिघातमुळे हिंद महासागर क्षेत्रात भारताचे वर्चस्व अधिक बळकट होणार आहे. विशेषतः चीन आणि पाकिस्तानसारख्या शत्रूंवर कडी ठेवण्यासाठी अरिघातची तैनाती मोठे सामरिक महत्त्व राखते.

4. मिशन-क्रिटिकल ऑपरेशन्समध्ये वापर:

INS अरिघात हे विविध मिशन-क्रिटिकल ऑपरेशन्स साठी वापरले जाईल, ज्यात पाणबुडी हल्ले, गुप्त ऑपरेशन्स, आणि शत्रूच्या हालचालींवर देखरेख यांचा समावेश आहे.

INS अरिघातचे भारतीय नौदलासाठी भविष्यकालीन महत्त्व

INS अरिघातमुळे भारताचे परमाणु क्षमतेचे त्रिकोण पूर्ण झाले आहे. त्यामुळे भारताला त्याच्या **No First Use (NFU)** धोरणाच्या अंतर्गत एक मजबूत अण्वस्त्र डिटरन्स प्रदान करण्यात आले आहे. भविष्यातील संरक्षणात्मक धोरणे आणि तंत्रज्ञानामध्ये INS अरिघातचा वापर अधिक प्रमाणात केला जाईल आणि भारताचे शत्रू यावर कधीही हल्ला करण्यापूर्वी दोनदा विचार करतील.

निष्कर्ष

INS अरिघातच्या तैनातीने भारतीय नौदलाचे सामरिक वर्चस्व वाढले आहे आणि भारताच्या अण्वस्त्र क्षमतेमध्ये वाढ झाली आहे. हे पाणबुडी तंत्रज्ञान भारताच्या सुरक्षा धोरणामध्ये एक महत्त्वपूर्ण टप्पा दर्शवते, जे देशाच्या राष्ट्रसुरक्षा आणि सागरी संरक्षणासाठी आवश्यक आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

- **संरक्षण तंत्रज्ञान आणि सुरक्षा:**

INS अरिघातच्या तैनातीमुळे सागरी सुरक्षा, अण्वस्त्र धोरण, आणि परमाणु त्रिकोण यासंदर्भातील प्रश्न UPSC GS पेपर 3 मध्ये येऊ शकतात.

- **संरक्षणासाठी स्वदेशीकरण:**

अरिघात हे स्वदेशी तंत्रज्ञानावर आधारित असल्यामुळे रक्षा क्षेत्रातील स्वदेशीकरण या विषयावर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात, ज्याचा मेक इन इंडिया धोरणाशी संबंध आहे.

- **राष्ट्रीय सुरक्षा आणि डिटरन्स धोरण:**

परीक्षांमध्ये राष्ट्रीय सुरक्षा धोरण, अण्वस्त्र डिटरन्स, आणि No First Use यासंबंधीचे मुद्दे विचारले जाऊ शकतात, ज्यामध्ये अरिघातचे महत्त्व विचारले जाईल.

- **भारतीय नौदलाचे वर्चस्व:**

हिंद महासागरातील भारताचे वर्चस्व आणि नौदल सामर्थ्य यासंबंधी प्रश्न परीक्षांमध्ये महत्त्वपूर्ण असतील, विशेषतः आंतरराष्ट्रीय सुरक्षा आणि सागरी धोरणासंदर्भात.

6. पर्यावरण आणि पारिस्थितिकी

6.1 आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा (CDRI) गठबंधनाच्या पाचव्या वर्धापन दिनाचा महत्त्वपूर्ण टप्पा

आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा गठबंधनाचा (Coalition for Disaster Resilient Infrastructure) पाचवा वर्धापन दिन साजरा करण्यात आला आहे. 2019 साली सुरुवात झालेल्या या आंतरराष्ट्रीय मंचाने आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा उभारणीसाठी एक महत्त्वपूर्ण जागतिक मंच निर्माण केला आहे. याची स्थापना भारताच्या पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या नेतृत्वाखाली झाली आणि तेव्हापासून जगभरातील अनेक देश आणि आंतरराष्ट्रीय संस्थांनी यामध्ये आपला सहभाग नोंदवला आहे.

CDRI ची स्थापना आणि उद्दिष्टे:

1. स्थापनेची पार्श्वभूमी:

2019 मध्ये संयुक्त राष्ट्रांच्या हवामान बदल आणि आपत्ती व्यवस्थापनाच्या धोरणांच्या पूर्ततेसाठी CDRI ची स्थापना करण्यात आली. त्याचा उद्देश जगभरात पायाभूत सुविधांच्या बांधकामात आपत्ती प्रतिकारशक्ती वाढवणे हा आहे.

2. प्राथमिक उद्दिष्टे:

CDRI ची उद्दिष्टे जगभरात पायाभूत सुविधांना निसर्गापासून होणाऱ्या आपत्तींचा सामना करण्यास सक्षम बनवणे, विविध देशांमध्ये ज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचे आदानप्रदान करणे, आणि संवेदनशील भागांमध्ये पायाभूत सुधारणा करणे अशी आहेत.

3. सहभागी देश:

या गठबंधनात आजवर **30 पेक्षा अधिक देश**, तसेच **संयुक्त राष्ट्रे, जागतिक बँक, आशियाई विकास बँक** आणि **OECD** यासारख्या आंतरराष्ट्रीय संस्थांनी सहभाग घेतला आहे.

CDRI चे महत्त्व:

■ आपत्ती व्यवस्थापनातील सुधारणा:

आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा उभारण्याच्या धोरणामुळे आपत्ती व्यवस्थापनात क्रांतिकारी सुधारणा करण्यात आली आहे. अर्थव्यवस्था, समाज आणि पर्यावरणावर होणारे आपत्तीचे दुष्परिणाम कमी करणे हे या धोरणाचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे.

■ विकसनशील देशांसाठी मदत:

विकसनशील देशांमध्ये वाढत्या नैसर्गिक आपत्तींच्या धोक्यांचा सामना करण्यासाठी CDRI एक आदर्श मंच आहे. यामुळे या देशांना तंत्रज्ञान आणि उपाययोजना प्राप्त होतात, ज्यामुळे त्यांची पायाभूत क्षमता वाढते.

▪ स्मार्ट आणि शाश्वत पायाभूत सुविधा:

CDRI चे एक प्रमुख लक्ष्य म्हणजे स्मार्ट आणि शाश्वत पायाभूत सुविधा निर्माण करणे, ज्यामुळे शाश्वत विकासाच्या उद्दिष्टांशी संबंधित योजना साकार करता येतील. यामुळे भविष्यातील आपत्ती कमी करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण योगदान मिळते.

CDRI च्या पाचव्या वर्धापन दिनानिमित्त महत्त्वाचे कार्यक्रम:

1. वर्धापन दिनानिमित्त घोषणा:

CDRI च्या पाचव्या वर्धापन दिनानिमित्त नवीन धोरणात्मक उद्दिष्टे आणि प्रकल्प जाहीर करण्यात आले. यात नवीन सदस्य देशांचा समावेश, तसेच सहभागी देशांमध्ये पायाभूत क्षमता वाढवण्याचे उपक्रम चालू केले जाणार आहेत.

2. जागतिक सहकार्य:

आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा उभारणीसाठी जगभरातील देशांनी आपत्ती व्यवस्थापन आणि पायाभूत संरचना क्षेत्रातील चांगल्या प्रथा सामायिक केल्या आहेत. CDRI ने आपत्तीच्या धोक्याला तोंड देण्याची क्षमता वाढविण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आंतरराष्ट्रीय धोरणे तयार केली आहेत.

3. पर्यावरणीय धोरणात एकत्रित उपाय:

CDRI ने जागतिक हवामान बदलाच्या आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी पर्यावरणीय आणि शाश्वत उपाययोजनांची निर्मिती केली आहे, ज्यामुळे भविष्यातील आपत्तींचा धोकाही कमी होईल.

भारताचे नेतृत्व आणि योगदान:

• भारताची अग्रगण्य भूमिका:

CDRI ची स्थापना भारताच्या नेतृत्वाखाली झाली असून, भारताने जागतिक मंचावर आपत्ती व्यवस्थापन क्षेत्रात आपले कौशल्य सिद्ध केले आहे. भारताच्या मार्गदर्शनाखाली, अनेक देशांनी आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत धोरणे तयार केली आहेत.

• पर्यावरणीय शाश्वतता:

भारताने आपत्ती व्यवस्थापनात पर्यावरणीय शाश्वततेच्या मुद्द्यांना महत्त्व दिले आहे. CDRI ने भारताच्या आपत्ती-प्रतिरोधक पायाभूत सुविधा उभारणीच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण कामगिरी केली आहे.

निष्कर्ष

CDRI चे पाचवे वर्ष जागतिक आपत्ती व्यवस्थापनाच्या क्षेत्रात एक महत्त्वपूर्ण टप्पा आहे. यामुळे जगभरातील देशांना आपत्तींचा सामना करण्यासाठी पायाभूत सुधारणा करण्यात मदत होईल. स्मार्ट, सुरक्षित, आणि शाश्वत पायाभूत योजना तयार करून, CDRI ने आपत्ती व्यवस्थापनाच्या धोरणात क्रांती घडवून आणली आहे.

UPSC आणि MPSC परीक्षांसाठी उपयुक्तता:

आपत्ती व्यवस्थापन आणि पायाभूत सुविधा:

CDRI सारख्या आंतरराष्ट्रीय मंचावर आधारित धोरणे आपत्ती व्यवस्थापनाशी संबंधित प्रश्न UPSC GS पेपर 3 आणि माहितीचा तंत्रज्ञान या विभागात येऊ शकतात.

पर्यावरण आणि शाश्वत विकास:

CDRI चे उद्दिष्टे पर्यावरणीय शाश्वततेशी संबंधित असल्यामुळे परीक्षांमध्ये पर्यावरण आणि शाश्वत विकासाच्या धोरणांवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात.

आंतरराष्ट्रीय सहकार्य:

परीक्षांमध्ये आंतरराष्ट्रीय सहकार्य आणि जगातील आपत्ती व्यवस्थापन धोरणांवर प्रश्न विचारले जाऊ शकतात, ज्यामध्ये CDRI चे योगदान विचारले जाईल.

भारताचे नेतृत्व:

भारताच्या CDRI नेतृत्वामुळे परीक्षांमध्ये भारताच्या आंतरराष्ट्रीय सहभागाच्या दृष्टीने प्रश्न विचारले जाऊ शकतात, विशेषतः पर्यावरणीय संरक्षण आणि आपत्ती प्रतिरोधक धोरणांसाठी.

UPSC/MPSC सामान्य अध्ययन बॅच 2024
Online

आता मराठीतून करा UPSC परीक्षेची तयारी

बॅच सुरू
2 ऑक्टोबर, 2024
सकाळी 7 ते 8:30

मोजक्या जागा शिल्लक
आजच आपला प्रवेश निश्चित करा

फी आणि डिस्काउंटच्या माहितीसाठी संपर्क करा:
श्री स्वप्नील हडपे सर www.swapnilsias.co.in 9209084708